

RÖNESANS'TA DEVLETLERARASI SİYASETİN İNŞASI: ELEŞTİREL GERÇEKÇİ BİR ANALİZ

THE CONSTRUCTION OF INTERSTATE POLITICS IN THE RENAISSANCE: A CRITICAL REALIST ANALYSIS

Seyhan TOPALOĞLU

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, seyhantopaloglu@yandex.com

İstanbul / Türkiye

ORCID: 0000-0003-4360-5811

Özet

Bu çalışma, Rönesans döneminde modern devletin ve devletlerarası siyasetin oluşumunu eleştirel gerçekçilik perspektifinden incelemektedir. Eleştirel gerçekçilik, tarihsel süreçlerin yalnızca görünür olaylar ve bireysel aktörler üzerinden değil, derin yapısal mekanizmalar aracılığıyla anlaşılmasını sağlamaktadır. Çalışma, Kilise'nin otoritesinin zayıflaması ve düşünce ikliminin dönüşümünün, modern devletin ve uluslararası sistemin oluşumundaki içsel ilişkilerini analiz etmektedir. Machiavelli'nin *virtù* ve *fortuna* kavramları çerçevesinde sunduğu siyaset anlayışı, *raison d'état* ve *jus gentium* gibi kavramların nasıl bir meşruiyet kaynağı haline geldiğini açıklamaktadır. Feodalizmin çözülmesi, burjuvazinin yükselişi ve seküler devlet anlayışının gelişimi, yalnızca siyasi ve ekonomik dönüşümlerle değil, aynı zamanda epistemolojik çerçevede üretilen bilginin değişimiyle şekillenmiştir. Çalışma, Rönesans'ın yalnızca entelektüel bir yeniden doğuş değil, aynı zamanda yeni tahakküm biçimlerinin üretildiği ve modern uluslararası sistemin temellerinin atıldığı çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Rönesans'ın epistemolojik bir yanılgı olup olmadığı da tartışılarak, onun sadece ilerlemeci bir tarih anlatısıyla değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yarattığı kırılmalar bağlamında ele alınması gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rönesans, Eleştirel Gerçekçilik, Modern Devlet, Devletlerarası Siyaset, Epistemolojik Yanılgı.

Abstract

This study examines the formation of the modern state and interstate politics during the Renaissance from a critical realist perspective. Critical realism enables the understanding of historical processes not merely through visible events and individual actors but through underlying structural mechanisms. The study analyzes the weakening of the Church's authority and the transformation of intellectual climate as intrinsic factors in the formation of the modern state and the international system. Machiavelli's concepts of *virtù* and *fortuna* provide a framework for understanding how notions such as *raison d'état* and *jus gentium* became sources of legitimacy.

The dissolution of feudalism, the rise of the bourgeoisie, and the emergence of the secular state were shaped not only by political and economic transformations but also by shifts in the epistemological frameworks that produced knowledge. This study argues that the Renaissance was not merely an intellectual rebirth but a multilayered process in which new forms of domination were produced and the foundations of the modern international system were laid. In this context, the study also questions whether the Renaissance constitutes an epistemological fallacy, advocating for its analysis not only through a progressivist historical narrative but also within the ruptures created by social and political transformations.

Keywords: Renaissance, Critical Realism, Modern State, Interstate Politics, Epistemological Fallacy.

1. GİRİŞ

“Bu unutkanlık uykusu sonsuza dek sürmeyecek. Karanlık dağıldığında, torunlarımız eskinin saf aydınlığına erişebileceklerdir” (Petrarca, 14.yy)

“Bu kırıntıları yıkıntılara karşı dayanak yaptım.” (T.S. Eliot, 1922)

Rönesans, yalnızca sanatsal ve entelektüel bir yeniden doğuş değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal dönüşümlerin hız kazandığı bir tarihsel kırılma noktasıdır. Feodalizmin Batı Avrupa’da çözülmesi, modern devletin kurumsal temellerini oluştururken, devletlerarası siyasetin biçimlenme sürecini de derinden etkilemiştir. Kilise’nin Orta Çağ boyunca sürdürdüğü merkezi otoritenin zayıflaması ve reform hareketlerinin etkisi, yeni siyasal düzenlerin ortaya çıkışını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu bağlamda, Augustine, Aquinas, Machiavelli ve Guicciardini gibi düşünürler, siyasal otoriteye ilişkin farklı yaklaşımlar geliştirerek, modern devletin ve devletlerarası ilişkilerin temel dinamiklerine yön vermiştir.

Bu çalışma, Rönesans döneminde devletin ve devletlerarası siyasetin oluşum sürecini eleştirel gerçekçilik perspektifinden analiz ederek, tarihsel süreçlerdeki epistemolojik yanılgıları ve katmanlı ontolojilerin rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eleştirel gerçekçilik, sosyal bilimlerde bilgi ve gerçeklik arasındaki ayrımı netleştirerek, tarihsel olayların arkasındaki yapısal güçleri ve dinamikleri anlamaya yardımcı olmaktadır. Özellikle Rönesans döneminde devletlerin ve devletlerarası siyasetin oluşumunu anlamak için, sadece güç mücadelesine odaklanan yaklaşımlar yerine, tarihsel ve toplumsal süreçleri de dikkate alan bir bilimsel çerçeve gerekmektedir. Eleştirel gerçekçilik, bu bağlamda uluslararası ilişkiler teorilerine hem teorik hem de metodolojik olarak yeni ufuklar açarak, sosyal dünyadaki karmaşık ilişkilerin ve güç dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayan kullanışlı bir sosyal bilim felsefesi önermektedir. (Bhaskar, 1998:2) Roy Bhaskar’ın 1970’li yılların ortalarında geliştirdiği bu bilim felsefesi, çeşitli kaynaklarda eleştirel doğalcılık (critical naturalism) ya da aşkın gerçekçilik (transcendental realism) gibi kavramlarla da tanımlanmaktadır. Çalışmada bu yaklaşımın topluma bilimlere uygulanmış olan şekli, eleştirel gerçekçilik (critical realism) kullanılmaktadır. Bhaskar, bilimsel gerçekliği, klasik ampirist geleneğin eleştirisini geliştirirken doğal bilimlerden sosyal bilimlere uzanan bir felsefi çerçeve sunmuştur. Bhaskar’ın epistemolojik yanılgı (epistemic fallacy) olarak tanımladığı durum, ontolojik soruların epistemolojik sorulara indirgenmesi problemidir. (Bhaskar, 1979: s. 15) Bu bağlamda, eleştirel gerçekçilik, bilgiyi yalnızca deneyimle sınırlı görmez ve deneyimlerin ötesindeki yapılar ve mekanizmalara ulaşmayı hedefler. Çalışma bu doğrultuda Modern Çağ’ın doğuşunu hazırlayan bir dönem olan Rönesans’ın hangi yapı ve mekanizmalar içerisinde dönüşüme uğradığını eleştirel gerçekçi bir perspektif üzerinden sunmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışma modern uluslararası sistemin oluşum sürecini, sadece siyasi ve askeri dinamiklerle değil, aynı zamanda tarihsel ve toplumsal süreçlerle de ilişkilendiren çok katmanlı bir yaklaşımın mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Böyle bakıldığında Rönesans dönemi, sadece tarihsel bir kırılma noktası değil, aynı zamanda açık sistemlerdeki katmanlaşmış ontolojilerin bir ürünü olarak da ele alınabilmektedir.

Zira feodal yapının çözülmesi, burjuvazinin yükselişi ve ulus-devletlerin ortaya çıkışı, eleştirel gerçekçiliğin çok katmanlı ontolojik yapısına uygun bir tarihsel dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönemde, Kilise'nin gücünü kaybetmesi ve yeni düşünce akımlarının doğması, toplumsal yapıların ve devletlerarası ilişkilerin de yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu çalışma, eleştirel gerçekçiliğin Rönesans dönemi gibi tarihsel süreçleri analiz etmekte sunduğu olanakları ortaya koymaktadır. Çalışma bunu yaparken aynı zamanda Uluslararası İlişkiler kuramının “devleti”nin oluşum sürecini temel alan ontolojik varsayımları da sorgulamaktadır. (Yalvaç, 2010:18) Açık sistemlerin doğası gereği, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yüzeysel görüngülerin ötesinde, derin yapısal mekanizmalarla açıklanması gerekmektedir. Eleştirel gerçekçilik, bu mekanizmaların açığa çıkarılmasında ve epistemolojik yanılgıların önlenmesinde önemli bir çerçeve sunmaktadır. Rönesans dönemi, bu çerçevede, yalnızca tarihsel bir dönüm noktası olarak değil, sosyal bilimlerde yapısal değişimleri anlamak için kritik bir örnek vaka olarak da incelenmektedir. Bu doğrultuda, Kilise'nin çözülme süreci, siyasal ve hukuksal düzenin dönüşümü ve uluslararası siyasetin yapısal değişimi arasındaki bağlantılar ortaya konulmaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, Rönesans'ın uluslararası siyasetin şekillenmesine nasıl katkı sunduğu ve bu sürecin hangi toplumsal ve kurumsal dinamikler tarafından yönlendirildiğidir. Eleştirel gerçekçiliğin düşünsel çerçevesi bu anlamda modern devletin oluşumunu ve uluslararası sistemin gelişimini birbirinden bağımsız süreçler olarak değil, birbirleriyle iç içe geçmiş ve eş zamanlı ilerleyen dönüşümler olarak ele almaya olanak tanımaktadır. Bu çerçevede, feodalizmin çözülmesiyle birlikte devletin ve Kilise'nin geçirdiği dönüşüm, yalnızca Avrupa'nın iç dinamikleri üzerinden değil, aynı zamanda küresel ekonomik ve siyasal süreçlerin etkisiyle de değerlendirilmektedir.

Machiavelli'nin virtù ve fortuna kavramları etrafında şekillenen siyaset anlayışı, modern devletin rasyonel ve çıkar temelli bir yapıya dönüşümünü anlamada kritik bir çerçeve sunmaktadır. Aynı şekilde, raison d'état (devletin çıkarı) ve jus gentium (uluslararası hukuk) kavramlarının, Rönesans'tan modern döneme geçiş sürecinde nasıl bir meşruiyet kaynağı haline geldiği de çalışmanın temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Guicciardini'nin İtalya şehir devletleri özelinde geliştirdiği güç dengesi analizi, devletlerarası ilişkilerin sistematik bir çerçevede ele alınmasını sağlamış ve bu sürecin 17. yüzyıldan itibaren daha belirgin hale gelen uluslararası sistemin temellerini oluşturduğu ileri sürülmüştür. Bu çerçevede çalışma, Kilise ve düşünce iklimi ile toplum ve devlet arasındaki içsel ilişkileri analiz ederek, devletlerarası siyasetin Rönesans döneminde nasıl şekillendiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Petrarca'nın “saf aydınlığın yeniden doğuşu” olarak betimlediği Rönesans, aslında yeni tahakküm biçimlerinin ve güç mücadelelerinin üretildiği bir dönem olarak da ele alınmalıdır. T.S. Eliot'un “Bu kırıntıları yıkıntılara karşı dayanak yaptım” dizesi, bu dönüşümün içindeki çelişkileri ve geçmişin yeniden inşası sürecinde oluşan yeni kırılmaları ifade eder. Çalışma, bu iki karşıt bakış açısını bir arada değerlendirerek, Rönesans'ı yalnızca ilerlemeci bir anlatı içinde değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kurumsal krizlerin iç içe geçtiği bir dönüşüm süreci olarak ele almaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışma iki ana bölüm üzerinden yapılandırılmıştır. İlk bölümde Kilise'nin siyasal ve toplumsal rolü, düşünce iklimindeki dönüşüm ve feodal düzenin çözülmesi gibi temel dinamikler, tarihsel ardışıklık içinde ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise modern devletin ortaya çıkışı ve devletlerarası siyasetin oluşumu, bu dönüşümlerin oluşturduğu yapısal ilişkiler çerçevesinde analiz edilmektedir. Bu bağlamda, Rönesans döneminde devletin ve uluslararası sistemin dönüşümünü anlamak için, yalnızca siyasi ve askeri süreçlere değil, aynı zamanda düşünce ikliminin oluşturduğu içsel ilişkiler ve epistemolojik dönüşümlere odaklanmak gerekmektedir. Sonuç olarak, çalışma Rönesans'ın yalnızca bir aydınlanma süreci değil, aynı zamanda yeni tahakküm mekanizmalarının, güç dengelerinin ve ideolojik dönüşümlerin üretildiği bir dönem olduğunu savunmaktadır. Rönesans, hem eski düzenin çözülüşünü hem de yeni siyasal ve toplumsal yapıların oluşumunu beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşüm, yalnızca Avrupa'daki iç dinamiklerle sınırlı kalmayan bu dönüşüm süreci, küresel ekonomik ve siyasal yapılarla etkileşim içinde, yalnızca gözlemlenebilir olayların değil, aynı zamanda bu olayları mümkün kılan derin yapısal mekanizmaların etkisiyle şekillenmiştir. Eleştirel gerçekçilik perspektifiyle hareket eden çalışma, bu çok katmanlı süreci, geçişli bilgi alanında üretilen tarihsel anlatıların ötesine geçerek, geçişsiz bilgiye karşılık gelen yapılar, süreçler ve ilişkiler düzeyinde çözümlemeyi amaçlamakta; böylece Rönesans'ın devletlerarası siyasetin oluşumundaki belirleyici rolünü ontolojik derinliğiyle birlikte ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. ELEŞTİREL GERÇEKÇİ BİLİM FELSEFESİ

Roy Bhaskar'ın geliştirdiği eleştirel gerçekçilik yaklaşımı, pozitivist bilim felsefesine yönelik kapsamlı eleştiriler sunmaktadır. Bhaskar, pozitivist bilim anlayışının, bilimi yapay olarak üretilmiş “kapalı” deney/gözlem ortamlarına dayandığını ve bu ortamlar üzerinden evrensel yasalar üretmeye çalıştığını savunmaktadır. (Bhaskar, 1978:14-15). Bhaskar'a göre gerçek dünya, deney-ötesi “açık” sistemlerden oluşmaktadır ve bu nedenle pozitivist metodoloji gerçekliği tam anlamıyla yansıtamamaktadır. Buna göre, varlık alanına ve doğasına ilişkin sorular, doğrudan bilgi ve bilme süreçleriyle sınırlandırılmaktadır. Bu durum, gerçekliği yalnızca duyularımız aracılığıyla elde edilen deneyimlerle tanımlamaya yol açarken, bu deneyimlerin de hakikatin doğrudan kendisi olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Pozitivist bilgi veya bilme biçimi, toplumsal bağlamın ötesinde ve dışında, evrensel ve mutlak bir gerçeklik anlayışıyla değerlendirilmektedir. (Collier, 1994:80-104). Bu anlamda pozitivistizmle ontolojik bir ayrım öneren Bhaskar; gerçek (real) alan, fiili (actual) alan ve ampirik (empirical) alandan oluşan katmanlı bir varlık bilimi düşüncesi ortaya koyarak aynı zamanda deneyimler, olaylar ve mekanizmalar arasında da bir fark olduğunu savunmaktadır. Buna göre olaylar ve deneyimlerin nedensel güçlerini içinde barındıran mekanizmalar ve yapılar gerçek alanda yer alırken; olaylar fiili alanda, insan duyularıyla algılanan deneyimler ise ampirik alanda meydana gelmektedir. (Bhaskar, 1978:13). Bu kapsamda çalışma Rönesans'taki dönüşümün gerçek alandaki bilgisini açığa çıkarmaya çalışan düşünsel bir çözümleme ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda dönemin düşünce iklimi ve Kilise'si iki önemli kurumsal yapı olarak ele alınarak bu yapıların işleyişini mümkün kılan mekanizmalar analiz edilmektedir. Zira Bhaskar'a göre (1978:47) bilimin temel görevi, dünyamızın fenomenlerini oluşturan doğanın sürekli aktif mekanizmalarını keşfetmektir. Bilim insanlarının yalnızca gözlemlenebilir olaylarla yetinmemesi, olayların ardındaki derin yapıları ve mekanizmaları ortaya çıkarması gerekmektedir. Bu bakımdan Bhaskar'ın ortaya koyduğu katmanlı ontoloji; deneyimleri sadece gerçekliğin bir parçası olarak görmekte ve gözlemlenebilir olayların açıklanması için derin yapılar ve mekanizmalar incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Buradan hareketle Bhaskar bilginin de iki türü olduğunu iddia ederek; insanlar tarafından üretilen ve tarihsel-toplumsal olarak dönüşen bilgiye geçişli bilgi (transitive knowledge), insan algısından bağımsız olarak var olan gerçek yapılar, mekanizmalar ve süreçleri içeren bilgiye ise geçişsiz bilgi (intransitive knowledge) adını vermektedir. Çalışma açısından bakıldığında, dönemin düşünce iklimi ve Kilise için yapılan analiz; bir yandan tarihsel-toplumsal olarak dönüşen geçişli bir bilgi çözümlemesini temsil ederken diğer yandan da katmanlı ontoloji varsayımı gereği üretilen bu geçişli bilginin hangi gerçek yapılar, mekanizmalar ve süreçler içerebileceğinin soruşturmasını kapsamaktadır. Bu anlamda çalışma Rönesans'ı sadece saf aydınlığın ortaya çıkış süreci olarak gören Petrarca'nın gerçekliğin yalnızca bir parçasını ifade ettiğini öne sürerken aynı zamanda Eliot'un da Petrarca'dan yaklaşık beş yüz yıl sonra *The Waste Land* (Çorak Ülke) adlı eserindeki “Bu kırıntıları yıkıntılara karşı dayanak yaptım” dizesiyle de modern dünyanın kaotik ve parçalanmış doğasına ilişkin bireyin bu yıkıntılar içinde anlam arayışını vurgulayan gerçekliğin farklı bir parçasına dikkat çekmektedir. Çalışma esas olarak bu iki veciz ifadeden hareketle Modern Çağ'ın başlangıcı ve geldiği noktaya ilişkin yapılan bu çarpıcı tespitlere dikkat çekerek özellikle Orta Çağ'ın karanlık döneminin sonu olarak kabul edilen Rönesans'a ilişkin üretilen epistemolojik yanılgıyı ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bhaskar'a göre (1978, 36) epistemolojik yanılğı; bilginin (epistemoloji) gerçeklikle (ontoloji) karıştırılması yönelik bir eleştiriyi ifade etmektedir. Bu bakımdan çalışma, fiili alanla ampirik alanda meydana gelen olaylar ve kişisel deneyimlerin gerçekliğin sadece bir parçası olarak görülmesi gerektiğini iddia ederek Rönesans'ın katmanlı ontolojisiyle üretilen geçişli bilgisi arasında bir ayırım yapmayı önermektedir. Çalışma yaptığı bu ayırımla Rönesans'la başlayan modern devlet ve devletlerarasındaki siyaset oluşumuna ilişkin üretilen bilginin gerçekliğin tümünü kapsayamayacağını ve gerçekliğin bu bilginin ötesinde de bir doğası olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda çalışma, Rönesans dönemindeki devletlerarası siyasetin oluşumunu sadece yüzeydeki tarihsel olaylar ve bireysel aktörlerin davranışları üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal yapıların tarihsel ve içsel ilişkileri üzerinden de analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, Kilise'nin otoritesinin zayıflaması ve yeni devletlerin ortaya çıkışı, sadece reform hareketleri ve ekonomik değişimlerle açıklanamaz. Bu süreç, aynı zamanda toplumun derin yapısal dönüşümlerinin bir sonucudur. Çalışma Rönesans'ın gerçekliğinin bilgi ötesi (transandantal) doğasının bu yolla keşfedilebileceğini iddia etmektedir. Bu bağlamda çalışma dönemin kurumsal yapısını temsil eden Kilise'nin ve onun şekillendirdiği düşünce ikliminin Rönesans ile birlikte yeni yapıların meydana gelmeye başladığı süreçte modern devletlerin ve devletlerarası siyasetin oluşumunun hangi mekanizmaları dönüştürdüğü hangilerinin de devamlılığını sağladığına ilişkin bir çözümleme ortaya koymaktadır. Bu anlamda çalışma, Rönesans dönemindeki dönüşümlerin ve devletlerarası siyasetin oluşumunun sadece gözlemlenebilir olaylarla değil, bu olayların ardındaki derin yapısal mekanizmalarla açıklanması gerektiğini savunmaktadır. Çalışmada Rönesans dönemi, sadece bir entelektüel ve sanatsal canlanma değil, aynı zamanda yeni tahakküm biçimlerinin üretildiği ve uluslararası sistemin temellerinin atıldığı çok katmanlı bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda eleştirel gerçekçilik tarihsel olayların ardındaki derin yapıları anlamaya yarayan, Rönesans'ın devletlerarası siyasetin oluşumundaki rolünü daha bütüncül ve derinlemesine analiz etmeye olanak tanıyan düşünsel bir çerçeve olarak görülmektedir. Bu çerçeve tarihsel süreçleri yalnızca kronolojik olaylar dizisi olarak değil, toplumsal ve siyasal yapılar arasındaki karmaşık ve içsel ilişkiler ağı olarak ele almayı mümkün kılmaktadır.

2.1. Rönesans Epistemolojik Bir Yanılğı Mı?

Rönesans'ın epistemolojik bir devrim olduğu yönündeki yaygın kabullere karşılık, bu çalışmada eleştirel gerçekçi bir perspektifle Rönesans'ın katmanlı ontoloji bağlamında incelenmesi gerektiği öne sürülmektedir. Petrarca'nın Rönesans'ı "saf aydınlığın yeniden doğuşu" olarak tanımlaması, gerçeğin yalnızca bir yüzünü yansıtmaktadır. Oysa Eliot'un The Waste Land (Çorak Ülke) adlı eserindeki "Bu kırıntıları yıkıntılara karşı dayanak yaptım" dizesi, modern dünyanın kaotik ve parçalanmış doğasına ilişkin bireyin bu yıkıntılar içinde anlam arayışını vurgulayarak, epistemolojik yanılğıya karşı bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu iki görüş arasındaki gerilim, Rönesans'ın epistemolojik bir yanılğı olup olmadığını tartışmayı mümkün kılmaktadır. Bhaskar'ın epistemolojik yanılğı (epistemic fallacy) olarak adlandırdığı durum, bilginin (epistemoloji) gerçeklikle (ontoloji) karıştırılmasıdır (Bhaskar, 1978, s. 36). Eleştirel gerçekçilik bu yanılğıyı aşmayı hedefleyerek, fiili ve ampirik alanda meydana gelen olayların ve bireysel deneyimlerin, gerçekliğin tamamını oluşturmadığını savunmaktadır. Çalışma, Rönesans'la birlikte modern devlet ve devletlerarası siyaset oluşumuna dair üretilen bilginin gerçekliğin tümünü kapsayamayacağını ve toplumsal yapıları şekillendiren mekanizmaların, bilinenin ve görünenin ötesinde de var olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda, çalışmada Rönesans dönemindeki devletlerarası siyasetin oluşumu yalnızca bireysel aktörlerin ve tarihsel olayların yüzeysel incelenmesiyle değil, bu süreçleri belirleyen toplumsal yapıların tarihsel ve içsel ilişkileri temelinde analiz edilmektedir. Örneğin, Kilise'nin otoritesinin zayıflaması ve yeni devletlerin ortaya çıkışı yalnızca reform hareketleri veya ekonomik değişimlerle açıklanamaz; bu süreç aynı zamanda toplumun derin yapısal dönüşümlerinin bir sonucudur.

Bu bağlamda çalışma, Rönesans'ı yalnızca entelektüel ve sanatsal bir canlanma olarak değil, aynı zamanda yeni tahakküm biçimlerinin üretildiği ve uluslararası sistemin temellerinin atıldığı çok katmanlı bir süreç olarak ele almaktadır.

Bu çerçevede Kilise'nin kurumsal yapısı ve onun şekillendirdiği düşünce iklimi, modern devletlerin ve devletlerarası siyaset mekanizmalarının nasıl dönüştüğünü ve hangilerinin devamlılığını sağladığını anlamak açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Kilise, yalnızca dini bir otorite olmaktan öte, toplumsal düzeni sağlayan ve feodal yapıyı şekillendiren bir güç merkezi olarak, tarihsel dönüşümlerin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda eleştirel gerçekçilik, tarihsel olayların ardındaki derin yapıları anlamaya yarayan, Rönesans'ın devletlerarası siyasetin oluşumundaki rolünü daha bütüncül ve derinlemesine analiz etmeye olanak tanıyan düşünsel bir çerçeve olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, tarihsel süreçleri yalnızca kronolojik bir olaylar dizisi olarak değil, toplumsal ve siyasal yapılar arasındaki karmaşık ve içsel ilişkiler ağı olarak ele almayı mümkün kılmaktadır. Böylece, Rönesans dönemi yalnızca sanat ve bilimin yeniden doğuşu olarak değil, aynı zamanda modern devletin ve uluslararası sistemin ortaya çıkışına zemin hazırlayan toplumsal ve kurumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak anlaşılmalıdır.

Uluslararası sistemi değişmez ve ontolojik bir veri olarak kabul etmek, daha çok pozitivist gelenek içinde yer alan bir varsayımdır (Yalvaç, 2018, ss. 1-2). Ancak, Rönesans Dönemi ve öncesindeki tarihsel ve toplumsal dinamikler incelendiğinde, özellikle çalışmanın odağında yer alan Kilise ve düşünce iklimi gibi kurumsal yapıların geçirdiği dönüşümler dikkate alındığında, bu varsayım üzerinden devletlerarası siyasetin oluşumunu ve dönüşümünü açıklamak pek de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, çalışma sabit ve verili bir sistem anlayışı yerine, toplumun ve siyasal yapının kaçınılmaz değişimini ontolojik bir veri olarak kabul etmekte ve bu yaklaşım çerçevesinde, odaklandığı kurumsal inceleme aracılığıyla dönemin toplum-devlet ilişkilerini analiz ederek devletlerarası siyasetin nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın konumlandığı perspektiften bakıldığında, Rönesans'a kadar Kilise'nin adeta bir devlet gibi hareket ederek toplumsal yaşamı kuşatan bir düşünce iklimi ürettiği ve sistemin işleyişine dair normlar belirlediği görülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın ilk bölümünde yapılan inceleme, yalnızca döneme ait kurumsal yapıların analiziyle sınırlı kalmayıp, Kilise ve düşünce iklimi arasındaki içsel ilişkilerin ortaya konulması açısından da ele alınmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Kilise'nin dönüşümünün düşünce iklimindeki değişimle paralel olduğu ya da tam tersine, düşünce iklimindeki dönüşümün Kilise'nin yapısını değiştirdiği söylenebilir. Dolayısıyla, Rönesans'ta ortaya çıkan çok merkezli devlet yapısı; sistemin bütünü içinde değerlendirildiğinde, değişimin dinamiklerini kavrayabilmek için devlet ve toplum arasındaki içsel ilişkilerin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ikinci bölümünde Kilise'nin yerini devlet, düşünce ikliminin yerini ise toplum almakta ve bu dönüşüm sürecinin nasıl gerçekleştiği incelenmektedir.

Rönesans döneminde devletlerarası siyasetin nasıl oluştuğunu anlamayı amaçlayan bu araştırma, epistemolojik açıdan bilginin kendinde ve mutlak olmadığını kabul etmektedir. Başka bir ifadeyle çalışmanın yöntemi açısından insanların ilişkileri ve düşünceleri statik kendilikler değil, devamlılık içindeki süreçler olarak ele alınmaktadır. (Benton ve Craib, 2018:142) Bu doğrultuda çalışma, uluslararası sistemin ne olduğundan ziyade, nasıl oluştuğu sorusuna odaklanmaktadır. Zira, farklı insan parçalarının bir araya getirilmesiyle yeni bir insanın ortaya çıkmasının beklendiği ancak bunun yerine bir canavarın doğduğu görüşü (Kuhn, 1962:83) ya da sistemin tarihsel ve toplumsal bağlamdan koparılarak incelenmesi durumunda geriye yalnızca "hayaletlerin" kalacağı yorumu (Akt. Harvey, 2010:32), Rönesans dönemi bağlamında düşünüldüğünde uluslararası sistemin soyut ve tutarsız bir yapı olarak ele alınması riskini ortaya koymaktadır. Hatta bu risk bir yönüyle de Ülman, vd.'nin (2011:17-19) çalışmalarında iddia ettikleri gibi pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerinin epistemolojik yanılgı tuzağına düşmesine benzer bir duruma yol açabilir.

Pozitivist kuramların, epistemolojiyi ontoloji yerine koyarak monolitik, tarihötesi ve asosyal bir uluslararası fikir kurduklarını belirten yazarlar; eleştirel gerçekçiliğin, bu tür kuramların sınırlılıklarını ortaya koyarak, uluslararası ilişkilerde çok katmanlı, tarihsel ve toplumsal bir açıklama imkânı sunduğunu iddia etmektedirler. Bu bakımdan Rönesans çalışmada tek parçadan oluşan, bütünsel bir yapı olarak değil, tarihsel süreçlerle ilişkili, toplumsal bir gerçeklikle etkileşim içerisindeki bir dönüşüm süreci olarak incelenmektedir. Bhaskar’a göre toplum ve kişiler ayrı düzeylerdir. Her ikisi de birbirine karşılıklı bağımlı ve etkileşim içinde bulunmaktadır. (Benton ve Craib, 2018, 168) Bu bağlamda, devletlerarası siyasetin oluşumu da yalnızca bireysel aktörlerin rasyonel tercihlerinin bir sonucu olarak değil, toplumsal üretim ilişkileri, sınıf mücadeleleri ve kurumsal dönüşümlerle iç içe geçmiş tarihsel bir süreç olarak ele alınmaktadır. Rönesans’ın ekonomik ve siyasal dönüşümleri, feodal üretim tarzının çözülmesi ve erken kapitalist dinamiklerin ortaya çıkışıyla birlikte değerlendirildiğinde, Kilise’nin çöküşü ve yeni devlet anlayışlarının gelişimi arasındaki bağlantılar daha net bir şekilde anlaşılabilir. Çalışmada, Kilise ve düşünce iklimi ile toplum ve devlet arasındaki benzerlikleri, farklılıkları, çelişkileri ve iç içe geçmiş dinamikler analiz edilerek, bu unsurların Rönesans döneminde devletlerarası siyaseti nasıl şekillendirdiği araştırılmaktadır. Çalışmanın kuramsal temeli, olguları durağan veriler olarak ele almak yerine, bu olguların oluşumunu ve birbirleriyle kurdukları içsel ilişkileri anlamaya dayanmaktadır. Bu yaklaşım, sosyal gerçekliklerin nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini açıklamaya katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Rönesans için yaygın bir kabul gören Petrarca’nın “saf aydınlığın yeniden doğuşu”nu betimleyen dizeleri, bu perspektiften ele alınarak analiz edilmekte ve Eliot’un “yıkıntılarına dayanarak yaptığı kırıntıları”n izleri araştırılmaktadır. Bu bağlamda, Rönesans’ı yalnızca bilginin yeniden keşfi ve aydınlığın yükselişi olarak görmek yerine, güç ilişkilerinin değişimi, siyasal çalkantılar ve eski yapıların çözülüşüyle birlikte ele almanın daha kapsamlı bir tarihsel perspektif sunduğu savunulmaktadır. Çalışma bu anlamda Petrarca ve Eliot’un dizeleri arasında diyalektik bir bağlantı kurarak çalışmanın kuramsal temelini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Zira Eliot’ın bu dizesi, tarihsel sürekliliğin ve yeniden doğuşun aslında geçmişin kırıntılarından ibaret olduğu fikrini vurgulaması; Petrarca’nın Rönesans’ı bir aydınlanma ve yeniden doğuş olarak idealize etmesine karşıt gelmektedir. Eliot, moderniteyle birlikte yaşanan çözülme, kayıp ve çelişkileri ön plana çıkarırken; Modern Çağ’a geçişi mümkün kılan bu tarihsel eşiği yalnızca parlak bir yeniden doğuş olarak değil, aynı zamanda mevcut yapının kırıldığı ve yeni belirsizliklerin filizlendiği çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak değerlendirmeye çağırarak eleştirel bir bakış sunmaktadır. Çalışma bu iki karşıt görüşün yarattığı gerilim üzerinden Rönesans’la birlikte şekillenen modern devlet düzeninin oluşumuna dair epistemolojik yanlışların varlığına dikkat çekerek Rönesans’ı pozitivist tarih anlayışının sunduğu tek yönlü ilerleme modeli çerçevesinde değerlendirmek yerine, çok katmanlı ve iç içe geçmiş toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerin bir ürünü olarak ele almaktadır. Modern devletin ve uluslararası sistemin oluşumunu yalnızca savaşlar, ittifaklar ve siyasi rekabet üzerinden değil, aynı zamanda Kilise’nin çözülmesi ve yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıkması bağlamında okumak gerekmektedir. Bhaskar’ın epistemolojik yanlış eleştirisini dikkate alarak, Rönesans’ın yalnızca görünür değişimlerle değil, aynı zamanda derin yapısal mekanizmaların dönüşümüyle şekillendiğini iddia eden bu çalışma, modern siyasal düzenin ve uluslararası ilişkiler sisteminin kökenlerine dair eleştirel bir perspektif sunmaktadır.

Rönesans, bir “yeniden doğuş” olarak ele alındığında, yalnızca bireysel özgürlüklerin ve bilimsel gelişmelerin önünü açan bir dönem değil, aynı zamanda yeni tahakküm biçimlerinin üretildiği ve siyasal iktidarın yeniden şekillendiği bir süreç olarak da değerlendirilmelidir. Zira bu büyük dönüşüm sürecini saf aydınlığın ortaya çıkması olarak görmek bu süreçte ortaya çıkan çelişkileri ve yeni tahakküm biçimlerini görünmez hale getirmektedir. Bu da Rönesans’ın, çoğu zaman Avrupa merkeziliğinin bir ürünü olarak, tek yönlü bir ilerleme anlatısına indirgenmesine neden olmaktadır. Oysaki Rönesans yalnızca entelektüel bir canlanma değil, aynı zamanda toplumsal çelişkilerin ve sınıfsal dönüşümlerin bir sonucu olarak şekillenen çok boyutlu bir süreçtir.

Feodalizmin çözülmesi, Kilise'nin otoritesinin sarsılması ve yükselen burjuvazinin ekonomik güç kazanması gibi unsurlar, bu "yeniden doğuş"un arkasındaki tarihsel dinamikleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Rönesans'ı yalnızca antik çağın yeniden keşfi veya saf bir entelektüel aydınlanma olarak görmek, sürecin içsel çelişkilerini ve toplumsal mücadelelerini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Çalışma bu görmezden gelme biçiminin aynı zamanda devletlerarasındaki siyasetin oluşum süreçleriyle ilişkisine de odaklanarak; aslında bu dönemin, feodal düzen ile erken kapitalist dinamiklerin iç içe geçtiği, eski yapıların çözülürken yeni siyasal ve ekonomik ilişkilerin doğduğu tarihsel bir kırılma süreci olarak görmektedir. Bu anlamda Kilise'nin toplum üzerindeki hegemonyası devletlerarası siyaset açısından Rönesans'la birlikte yeniden doğuş sürecine giren Batı'nın dünyanın geri kalanına yönelik tahakkümde bulunmasını meşrulaştırmıştır. Petrarca'nın "saf aydınlığı" ile gölgelenen sömürü mekanizmalarının yeniden üretiminin üstü, Eliot'un yıkıntılarına dayanak yaptığı kırıntılarla örtülmüştür. Böylelikle sürecin sınıfsal mücadeleler, siyasal çalkantılar ve kurumsal krizler içindeki karmaşık doğası dışlanarak Batı merkezli bir yeniden doğuşun dışında başka bir yolun mümkün olmadığı iddia edilmiştir. Tarihsel süreç yalnızca ilerleme ve aydınlanma anlatısı üzerinden okunmuş, toplumsal eşitsizlikler, sömürü ilişkileri ve alternatif moderniteler göz ardı edilerek Batı'nın kendi tarihini evrensel bir model olarak dayattığı bir çerçeve oluşturulmuştur. Çalışma Rönesans'ın, bu epistemolojik yanılgılarının dışında da bir gerçeklik içerdiğini ve bu gerçekliğin katmanlı ontolojik bir bakışla çözümlenerek görülebileceği iddia etmektedir. Bu doğrultuda, Rönesans'ta siyasal ve toplumsal dönüşümlerin yalnızca bireysel düşünsel ilerlemelerle değil, aynı zamanda kurumsal ve yapısal değişimlerle de şekillendiği vurgulanmaktadır. Kilise'nin otoritesinin sarsılması, monarşilerin güçlenmesi ve ticaretin artışıyla birlikte, siyasal düzenin temelleri yeniden inşa edilmiş ve devletlerarası ilişkiler farklı bir bağlama oturmuştur. Bu nedenle, Rönesans'ı yalnızca entelektüel bir uyanış değil, aynı zamanda yeni bir siyasal ve hukuksal düzenin doğuşu olarak ele almak gerekmektedir. Çalışma, bu sürecin dinamiklerini analiz ederek, devlet, toplum ve birey arasındaki dönüşen ilişkilerin uluslararası siyasetin oluşumuna nasıl katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın yaklaşımı, olguları durağan ve kendinde var olan yapılar olarak ele almak yerine, eleştirel realizm yönteminin sunduğu içsel ilişkiler analizine dayanmaktadır. Buna analize göre, toplumsal ve siyasal yapıları, iç çelişkiler ve tarihsel süreçler bağlamında değerlendirerek, bunların birbirlerini nasıl şekillendirdiği ortaya konmaya çalışılmaktadır.

3. KURUMSAL ANALİZ

Devlet, Weber'in tanımladığı şekliyle belirli bir toprak üzerinde şiddet kullanma tekeli kullanan insanlardan ibaret görüldüğünde otorite ve bürokrasiden oluşmuş bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Oysaki tarihsel süreç ve toplumsal gerçeklik içinde pek çok başka yapı ya da kurum hem devleti inşa etmiş hem de onu düzenlemek için etkide bulunmaya çalışmıştır. Özellikle Ortaçağ Avrupa'sında bunların başında Kilise gelmektedir. Tarihsel çözümleme açısından bireysel yaşamlarda olduğu kadar toplumsal dönüşümler üzerinde de istendik yönde ya da istenmedik şekilde etkiler doğurmuş olan Kilise, bu dönemde önemli eylemlere imza atan kurumsal bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Öte taraftan kurumsal somut bir kimliğe bürünmemiş olsa da bu dönemin toplumsal ve kültürel farklılıklarını anlamamıza ve kurumsal eylemlerle yapısal bağlamın açıklanmasında önemli bir değişken olarak görüldüğünden düşünce iklimi de kurumsal analiz kapsamında ele alınmıştır. Ortaçağ düşüncesinin Rönesans düşüncesine dönüşümü ve buradaki Kilise'nin rolü hem yeni devleti şekillendirmiş hem de devletlerarasındaki siyasette etkili roller üstlenmişlerdir. Özellikle Rönesans döneminde, feodalizmin çözülmesi ve modern devletin kurumsal temellerinin atılma süreci, Bhaskar'ın katmanlı ontoloji perspektifiyle yeniden değerlendirildiğinde Kilise gerçek alanın sınırlarında geçişsiz bilgilerin keşfine olanak tanıyan verimli bir yapı oluşturmaktadır. Düşünce iklimi bu bağlamda fiili ve ampirik alandaki olaylar ve deneyimlere dayanan geçişli bilgilerin birikimini temsil etmektedir.

Dolayısıyla çalışma, varlık alanını temsil eden Kilise ile epistemolojik alanın içine giren düşünce iklimi arasında bir ayrım ortaya koyarak bu iki alanı kapalı bir sistem içinde birleştirmeyi mümkün kılan derin mekanizmaların analizine odaklanmaktadır. Çalışma böylelikle yapay “kapalı” sistemlere dayanan ve bu sistemlerden elde edilen bulguların evrensel yasalar olarak kabul edilmesi iddiasındaki epistemolojik yanlışların önlenmesine katkı sunmaktadır. Zira Bhaskar’ın yaklaşımı, bilimsel keşif sürecini diyalektik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Buna göre bilimsel keşif; gözlemlenen olgulardan, bu olguların arkasındaki nedenleri ve ardından mevcut teorilerin yeniden kavramsallaştırılmasına kadar uzanan üç aşamalı bir diyalektik içermektedir. (Bhaskar, 1975:3-5). Bu keşif süreci bilimsel değişimi ve gelişimi açıklamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bhaskar, bilimin sadece bir bilgi üretim süreci olmadığını, aynı zamanda insan özgürlüğünün ve toplumsal dönüşümün anahtarı olduğunu savunur. Bu bakımdan pozitivist bilgi üretiminin epistemolojik yanlışları aynı zamanda özgürlük ve toplumsal dönüşüm sürecini de etkilemektedir. Çalışma tam da bu noktaya vurgu yaparak Rönesans’taki kapalı sistem bilgi üretiminin izlerini dönemin düşünce iklimi içerisinde araştırmakta ve bunun Kilise yapısı ile ilişkisi eleştirel realist bir yaklaşım üzerinden değerlendirilmektedir. Böylelikle çalışma, Bhaskar’ın bilim felsefesinin Rönesans dönemi ve modern devletlerarası siyaset bağlamında nasıl uygulanabileceğini göstererek, eleştirel gerçekçilik yaklaşımının uluslararası ilişkiler teorilerine katkısını genişletmeye çaba göstermektedir.

Avrupa, Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla merkezi otoritenin ortadan kalktığı yerine haraççı devletlerin iktidar mücadelelerinin sürdüğü bir periferiyken çalışmanın odaklandığı ve inceleme alanını sınırlandırdığı 15. ve 16. yüzyıla gelindiğinde nasıl bir değişime uğradığını anlamak için Kilise ve düşünce iklimiyle sınırlı bir çerçeve yeterli imkânlar sunmasa da 15. ve 16. yüzyılda olan bitenlerin çalışmanın amacına uygun şekilde ortaya koyması açısından verimli olacağı düşünülmüştür. Zira 9. yüzyıldan başlayarak Rönesans’a kadarki değişimi açıklamak çok daha kapsamlı bir araştırmayı ve hacimli bir metni gerektirmektedir. Bu nedenle bu bölümde uzak mesafeli ticarete yaşanan değişikliklerin doğası, haraççı prensliklerin siyasi ve askeri birlik kuracak nitelikteki birleşmeleri ve de savaşçı hükümdarlarla tüccarların işbirliği neticesindeki yayılmacı devletlerin ortaya çıkışına varan sonuçların (Wolf, 2019: 137-138) etkileri göz önünde bulundurularak Kilise ve düşünce iklimi odağında bir inceleme yapılmaya çalışılacaktır.

3.1. Kilise

Batı Roma İmparatorluğu’nun büyük göçlerin manivela etkisiyle yıkılması sonucu mevcut tutarlı yapıların da çözülmesini beraberinde getirmiştir. İletişim ve ulaşım alt yapısının çöküşü üretim ve ticaretin büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır. İstisnai olarak güçlü yöneticilerin kurdukları geçici krallıklar dışında Avrupa, parçalı bir yapı içerisinde karmaşa ve güvensizliğin hâkim olduğu bir ortamda Kilise, barbar toplulukların da kendilerine katılmasıyla yeni tutarlı yapıların düzenleyicisi gibi hizmet veren bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Misyonerlik faaliyetleriyle Katolik Hristiyanlığı Kuzey Avrupa’ya kadar yayarak ve Roma’nın mirasından kalan değerleri de kullanarak ortak bir kültürün oluşumuna katkı sağlamıştır. Almanlar, Fransızlar ve Anglosaksonların da kurdukları krallıklarla bu ortak kültüre katkı sağlamaları parçalanmış kıtayı sınırlı bir ölçüde de olsa birleştirmiştir. Öte taraftan Fransız Kral Charlamagne’nin kurduğu imparatorluğun çöküşüne yeni göç dalgaları ve istilalar da eklenince kıta yeni bir karmaşa döneminin içerisine girmiştir.

Yabancı istilaların kıtada yarattığı korku atmosferi, bazı güvenlik mekanizmalarını teşvik ederek merkezi bir gücün koruyuculuğundan mahrum olan halkın bölgesindeki yerel şövalyelere ücret karşılığında koruyuculuk talep etmesini beraberinde getirmiştir. Kontlar ve diğer yerel yöneticilerin bölgesindeki şövalyelerden tımar karşılığında askerlik hizmeti alması da bu anlamda tutarlı bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu güvenlik mekanizması kendi içinde belirli düzenlilikler barındıran feodal toplumun kökenlerini oluşturmuştur. (Knutsen, 2015: 28-30)

Bu dönemde halkın içinde bulunduğu bu korku ortamı Kilise mensuplarınca da dile getirilmiş ve içinde bulundukları durumu “korkunç bir karışıklık ve şiddet sarmalı” şeklinde tasvir etmişlerdir. (Bloch, 1983: 13)

Bu dönemde papa ile imparator arasındaki güç mücadelesine ilişkin tartışma Kral Charlamagne’nin sarayında da önemli bir gündem oluşturmuştur. Siyasal yetkinin paylaşılması ve gücün doğasına ilişkin çekişme, Carolingian İmparatorluğu’nun parçalanmasıyla Kilise’nin üstünlüğüyle sürmüşse de Kilise tarafından onaylanan tek bir imparatorluğun hakimiyetinde bir Avrupa, bundan sonra pek de mümkün olamamıştır. Kilise Rönesans’a kadar önemli bir güç merkezi olarak kaldıysa da asıl yapı gücün heterojen dağıldığı siyasi bir çizgide şekillenmeye devam etmiştir. Özellikle böylesine bir siyasi coğrafyada 11. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar sürdürülen Haçlı Seferleri Kilisenin birleştirici gücünü yansıtan somut kanıtlar sunmaktadır. Zira Haçlı Seferleri boyunca Kilise ve krallar arasındaki gücün doğasına ve yetkinin kullanılmasına ilişkin çekişme de belirgin bir soruna yol açmadan sürdürülebilmıştır. Bu anlamda en belirgin çatışma Haçlı Seferleri’nin sona erdiği ve Avrupa’da krallıkların birbirleriyle savaşmaya başladığı dönemde vergi meselesinden ortaya çıkmış ve sonuçta Kilise Etsi de Statu fermanıyla belirli şartlar altında krala vergi ödemeyi kabul etmek durumunda kalmıştır. (Ağaoğulları & Köker, 2013: 18-19) Hippolu Augustine ve Papa I. Gelasius gibi düşünürlerin 4. ve 5. yüzyılda şekillendirdikleri Tanrı-Papa-Kral silsilesi bu fermanla birlikte çökme tehlikesi geçirse de 13. ve 14. yüzyılları kapsayan bu süreçte Aquinumlu Thomas, Romalı Gilles ve Viterbolu Jacobus gibi düşünürler bu silsilenin sürdürülmesini savunmuşlar ve dünyevi iktidarın ruhani iktidarın hükmü altında konumlandırımlardır. Buna karşılık aynı dönemde Parisli Jean, Padovalı Marsilius, Dante Alighieri ve Ockhamlı William gibi düşünürler de Aristotelesçi felsefeyi Roma hukuku kavramlarıyla birleştirerek laik bir iktidarın belirginleşmesi için çaba göstermişlerdir. Dolayısıyla bu süreçte yaşanan krallarla papalar arasındaki pratik çekişme, düşünürler arasındaki teorik tartışmalarla da desteklenmiştir.

Kilise ve kral arasındaki çekişmeye 14.yüzyılın son çeyreğinde Kilise’nin kendi içerisindeki güç mücadelesinin zirveye ulaştığı noktada “Büyük Ayrım” ortaya çıkmış ve Roma Kilisesi ikiye bölünmüştür. 1417’ye kadar süren bu bölünmüşlük Kilisenin halk nezdindeki itibar kaybını hızlandırmış aynı zamanda özellikle John Wycliffe ve sonrasında Jan Hus’un ortaya attığı reform taleplerinin destekçilerini arttırmıştır. Bu kapsamda endüljans satışlarının yasaklanmasından, Kilise’nin servet edinmesine ve hatta papanın Kilise içindeki mutlak hakim rolüne kadar pek çok Kilise içi mesele gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. (Ağaoğulları & Köker, 2013: 85-90) Bu süreç Kilise’nin toplum ve siyasal iktidar üzerindeki evrensel konumunu zayıflatmış bu da yeni bir siyasal iktidar fikrinin vücut bulmasını giderek daha da mümkün hale getirmiştir.

3.2. Düşünce İklimi

Hippolu Augustine’in, insanın ilk günah nedeniyle yozlaştığına dair görüşüne karşılık, Aquinumlu Thomas, akıl sahibi bireyin Tanrı’nın yasasını bilinçli bir şekilde takip etmesi durumunda doğa yasasına erişebileceğini savunarak bu anlayışı dönüştürmüştür. Aristoteles’in insanı siyasal bir varlık olarak tanımlamasını benimseyen Thomas; siyasetin temel amacını, barışın sürdürülmesi olarak görmüş ve siyaseti, akıl sahibi insanın sonsuz yasaya katılımı olarak tanımlamıştır. (Knutsen, 2015: 51) Augustine’in ideal kavramlar olarak ortaya koyduğu Tanrı Devleti ve Yeryüzü Devleti, imparatorun kişiliğinde kilise ile devleti bütünleştiren Bizans düşüncesinden farklı bir temele dayanmaktadır. Patristik düşünce içerisindeki bu ayrışma, özellikle Batı’da Augustine’in fikirleri etrafında yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bu çerçevede, 4. yüzyılın ortalarından 13. yüzyılda Rönesans düşüncesinin şekillenmeye başladığı döneme kadar, Augustine’in görüşlerinin Kilise, krallar ve bunların toplumla kurduğu ilişkiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Nitekim, 13. yüzyılın ikinci çeyreğinin başında doğan Aquinumlu Thomas, bu döneme kadar genel kabul gören düşünceleri değiştirme çabası içine girmiştir. Aquinumlu Thomas’ın bu çabası çalışma açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Zira bu döneme kadar siyasal iktidar anlayışının büyük ölçüde Hristiyanlık öğretileri çerçevesinde şekillendiği kabul edildiğinde, bu anlayışta meydana gelen dönüşümleri incelemeyi amaçlayan bir çalışmada Rönesans ile eşzamanlı gelişen Reform hareketini göz ardı etmek mümkün değildir. Bu bağlamda, Rönesans düşüncesinin ortaya çıkışında Hristiyanlık öğretilerinde yaşanan değişimlerin etkisi önemli bir değişken olarak değerlendirilmiştir. Özellikle, bu değişimin en belirgin temsilcilerinden biri olarak Aquinumlu Thomas'ın düşünceleri öne çıkmaktadır.

Batı Roma'nın yıkılış sürecinde yaşayan Augustine'nin insan için ceza olarak gördüğü bu dünyadaki yaşamda ancak Tanrısal boyutuna (ruh, vicdan, vahiy...) yönelen insanların kurtuluş yolunu bulabileceği şeklindeki görüşü ortaya koyduğu eserlerde de kendini gösterir. Bu bağlamda Roma'nın yeniden eski günlerine dönmesi onun için bir bakıma devletin kurtuluş yolunu bulmasına bağlıdır. Bu anlamda Hristiyanlığı felsefi olarak temellendirme arayışında olan Augustine'nin bıraktığı yerden yaklaşık dokuz yüzyıl sonra Aquinumlu Thomas da yeni bir kurtuluş yolu arayışına girmiştir. Onunki bu kez daha çok feodalitenin genel bir krize sürüklenmesinin yarattığı çalkantıda (Anderson, 2017: 223-236) barışın tesis edilmesine yönelik olmuştur. Ayrıca Haçlı Seferleri'nin de sürdüğü bir atmosferde Thomas, meşru bir savaş için gerekli koşulları da ortaya koymuştur. Buna göre bir egemenin otoritesi altında haklı bir gerekçeyle ve doğru bir niyetle savaşın sürdürülmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle ona göre ancak kurtuluş yolundaki bir savaş meşru kabul edilebilir. (Akt., Knutsen, 2015: 53) Bu doğrultuda kurtuluş için Tanrısal boyutun yerine aklı önceleyen bir yaklaşımı benimseyen Thomas; Platoncu felsefedeki bilginin inanç kaynağına dayalı "idealar evreni"nde olmadığını onun deney yoluyla nesnenin özünde aranması gerektiğini savunmuştur. Aristotelesçi bir yaklaşımla da her nesnenin kendi "öz"ünü ortaya çıkarmak için bir değişim geçirdiğini ileri sürmüştür. (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 212-214) Bu anlamda siyaset felsefesiyle Hristiyan teolojisi arasında bir içsel ilişki ortaya koymaya çalışan Thomas, bu ilişkiyi devletle insanın ahlaki yaşamı arasındaki sıkı bağlarla destekleyerek kendine özgü bir teori geliştirmiş ve bu teori 18. yüzyıla kadar Batı'nın siyasal düşünce ortamında gündemde kalmayı başarabilmiştir. (Knutsen, 2015: 54) 13. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyıla kadar uzanarak gelişen Rönesans düşüncesi; Thomas gibi hem savaşın meşru gerekçelerini hem de Avrupa'daki barış ve istikrarın nasıl sağlanacağı konusundaki düşünceleri birlikte ele alan Pierre Dubois gibi düşünürlerle desteklenerek geliştirilmiş ve Padualı Marsiglio gibi düşünürlerle birlikte de dünyevi işlerde Kilise'nin etkisini zayıflatacak, "yasa'yı Tanrı'dan bağımsızlaştıracak, siyasal iktidarın ve savaşın meşruiyetini devletin mutlak otoritesine dayandıracak ve böylelikle de Kilise'nin hakimiyetindeki yekpare iktidar alanının parçalanarak çoklu iktidar yapılarına dönüşmesini sağlayacak bir düşünce ikliminin oluşması mümkün olabilmiştir.

4. KİLİSE VE DÜŞÜNCENİN RÖNESANS'TAKİ DEĞİŞİMİ

Çalışma tercih ettiği yöntem gereği incelenen alanda ve tarihsel süreçte ortaya çıkmış fenomenler arasındaki ilişkiyi olumsuzluk içerisinde görmemekte bilakis bu fenomenler arasındaki içsel ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Kilise'nin yekpare yapısının çözülmesi ile Rönesans'ta ortaya çıkan düşünce iklimi arasındaki içsel ilişkinin nedenselliğini anlamak bu bölümün öncelikli hedefi olarak görülmektedir. Bu doğrultuda 16. yüzyıla birlikte somut yansımalarının ortaya çıktığı Reform hareketleri ele alınması gereken önemli bir süreçtir. Dolayısıyla siyasal düşüncenin değişimiyle birlikte dini düşüncede de yaşanan kopuşlar ve oluşan yeni süreklilikleri toplumsal ve tarihsel dinamiklerle şekillenmiş bağlamlar üzerinden ele alınmaya çaba gösterilmiştir.

16. yüzyıl, Avrupa'da veba salgınlarının ve kıtlığın etkilerinin giderek azaldığı, toplumsal ve siyasal yapıların önemli bir dönüşüm geçirdiği bir dönemdir. Bu süreçte, Kilise'nin yasalar üzerindeki mutlak otoritesini sürdürmesi giderek zorlaşmıştır. İmparatorluk ve papalık arasındaki uzun süren mücadele sonucunda kesin bir kazanan ortaya çıkmamış ve bu durum, her iki yapının da dönüşümünü kaçınılmaz hale getirmiştir.

Bu yüzyılda, imparatorluk yapıları monarşilere dönüşürken, Kilise de Martin Luther, Thomas Münzer ve Jean Calvin gibi reformist düşünürlerin etkisiyle parçalanmaya başlamıştır. Bu dönüşümün tarihsel ve toplumsal dinamikleri 13. yüzyıldan itibaren belirginleşmiş ve 16. yüzyılda Kilise'nin bölünmesi ile birlikte çok merkezli devlet yapılarının ortaya çıkmasıyla somutlaşmıştır. Bu sürecin arka planını kavrayabilmek için, 16. yüzyılda yaşanan siyasal ve dini gelişmeleri önceki yüzyıllardaki tarihsel süreçle ilişkilendirerek ele almak gerekmektedir. Bununla birlikte, teknolojik, ekonomik ve kültürel yeniliklerin etkisiyle nüfus artışı hız kazanmış ve kırsal nüfusun baskın olmasına rağmen şehirleşme önceki dönemlere kıyasla daha hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Böyle bir ortamda, Machiavelli'nin siyaset kuramına ilişkin ileri sürdüğü düşünceler, dönemin entelektüel yapısını anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Barbar saldırılarının etkisi altında oluşan feodal düzen (Bloch, 1983: 545); 15. yüzyılla birlikte özellikle İtalya göz önüne alındığında ortaya çıkan bölgesel egemenliklere dayalı şehir devletlerinin varolabildiği bir ortamda toplumsal ve ekonomik düzendeki değişimleri kaçınılmaz kılmış ya da bu değişimler yeni bir devletler sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan hangisinin hangisi üzerinde daha çok etkili olduğunu belirlemek bu çalışmanın sınırları içinde olmasa da birbirleri üzerindeki etkileri Rönesans'taki düşüncenin değişimi üzerinden okumak en azından bu çalışma için daha anlamlı görünmektedir. Bu bağlamda, dönemin düşünsel yapısının, ortaya çıkan somut kanıtlardan -şehir devletlerinin oluşumu ve toplumsal/ekonomik dönüşümler gibi- bağımsız olduğu varsayımı, çalışmanın yöntemine aykırı düşmektedir. Bu nedenle, feodal toplumun çözülmesiyle birlikte sarsılan toplumsal tabakalaşma örüntülerinin (Ağaoğulları & Köker, 2013, s. 95), Rönesans'ın siyasal ve dini düşüncesinin şekillenmesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir. Zira Luther'in Kilise'ye karşı "95 Tezi" düşünüldüğünde de meselenin ne kadar güç, güvenlik ve ekonomiyle ilişkili olduğu da anlaşılabilir. İnsanın yalnızca inanç yoluyla bağışlanabileceğini, bunun endüljans (günahların af edildiğini gösterir belge) satın alınarak mümkün olmayacağını iddia eden Luther; daha sonra ortaya attığı fikirlerle de birlikte Kilise'nin Tanrı ile kulu arasındaki aracılık rolünü anlamsız bir hale getirmiştir. (Elton, 2012: 14) Reform düşüncesinin temelini oluşturan bu yaklaşım Erasmus gibi hümanist düşünürlerin fikirleriyle de desteklenmişse de bu düşünce asıl etkisini toplumsal ve siyasal olarak özellikle Münzer ve Calvin'in ortaya koyduğu eylemlerle göstermiştir.

Kilise'nin hemen her konuda tekelinin sarsılmaya başladığı bu dönemde özellikle Venedik ve Florsansa gibi zanaatkarların, bankerlerin, tüccarların ve sanatçıların yoğun olarak bulunduğu mesleki farklılaşmanın oldukça arttığı şehir devletlerinde Antik Yunan ve Klasik Roma mirasına ilgi duyan seçkinlerin ortaya çıkışı seküler bir yeni ortamı da beraberinde getirmiştir. Hümanist düşüncenin ortaya çıkışına zemin hazırlayan bu ortam, bir yandan Kilise'nin bilim üzerindeki otoritesini sarsarken, diğer yandan da kendi kaderini belirleme gücüne erişen yeni bir birey anlayışının gelişmesine olanak tanımıştır. Bu süreçte, bireyin sahip olduğu olanaklarla geleceğini şekillendirebileceği fikri ön plana çıkmış ve bu anlayış, dönemin düşünsel dönüşümüne önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönüşüm, Augustine'in ilk günah öğretisinin yerine Rönesans erdemi (virtù) anlayışının geçmesini sağlamış ve böylece siyasal düşüncenin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, dönemin önde gelen düşünürlerinden Machiavelli, prensliklerin kurulması ve varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan unsurları ele aldığı Hükümdar adlı eserinde, virtù kavramını temel tartışma konularından biri haline getirmiştir. Machiavelli'ye göre, bireyin kendi çıkarını düşünen rasyonel bir bencillik anlayışına sahip olması, ideal bir yöneticinin temel niteliklerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, talih (fortuna) ve siyasetin öngörülemez doğasıyla başa çıkabilmek için, bir hükümdarın kurnazlık, güç, liderlik ve komutanlık gibi erdemlere de sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. (Knutsen, 2015: 68-72) Bu bağlamda, Avrupa fikrinin tartışıldığı bir çalışmada aktarılan şu görüş dikkate değerdir:

“...monarşilerin tek tek ortaya çıkışıyla birlikte Avrupa’nın, *raison d’état* ve *jus gentium*’u, imparatorluğa ve papaya özgü siyasal teolojinin yerine geçen bir devletler sistemiyle donatıldığını söylemek mümkün oldu ve bu devletler sistemi ya da uluslararası ilişkiler sistemi bizzat Avrupa’nın tanımına dönüşmeye başladı.” (Pocock, 2010, s. 79)

Bu düşünceden hareketle, Machiavelli’nin rasyonel bencillik kavramını temel alarak, hükümdarın veya devletin kendi güvenliğini ve çıkarlarını önceleyen farklı bir ahlaki yapıdan söz etmesi, Rönesans döneminde devletin ve özellikle devletlerarası siyasetin oluşum sürecinin düşünsel boyutunu anlamak açısından önemli görülmektedir. Zira, *raison d’état* (devletin çıkarı) ve *jus gentium* (uluslararası hukuk), modern dönemin temel meşruiyet kaynakları haline gelmiştir. Ancak, bu dönüşümü Rönesans’ta gelişen *virtù*, *fortuna*, rasyonel bencillik kavramları ve hümanist düşüncenin ortaya çıkardığı yeni birey anlayışından bağımsız olarak açıklamak ve anlamlandırmak mümkün değildir. Dolayısıyla çalışma, 13. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyıla kadar uzanan süreçte Kilise’nin otoritesinin sarsılmasıyla birlikte siyasal ve dini düşüncede yaşanan dönüşümleri analiz etmektedir. Rönesans ve Reform hareketlerinin yarattığı yeni birey anlayışı, feodal toplumun çözülmesi ve monarşilerin yükselişiyle birlikte çok merkezli bir devletler sisteminin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Machiavelli’nin *virtù* ve *fortuna* kavramları çerçevesinde geliştirdiği siyasal düşünce, modern dönemde *raison d’état* ve *jus gentium* gibi meşruiyet kaynaklarının ortaya çıkışında belirleyici bir rol oynamıştır.

Orta Çağ’ın güçlü kurumsal yapılarından biri olan Kilise’nin, Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle birlikte nasıl hem bir düzenleyici kurum hem de bir tahakküm mekanizması olarak işlev gördüğü tespit edilmiştir. Kilise’nin 13. yüzyıldan itibaren güç kaybetmesiyle birlikte yeni düşünce akımlarının ortaya çıkışı, bireyin Tanrı merkezli bir kader anlayışından rasyonel birey fikrine doğru ilerlemesine yol açmıştır. Reform hareketleri ve hümanist düşüncenin yükselişi, Kilise’nin toplumsal ve siyasi alandaki mutlakiyetçi rolünü sorgulamış ve nihayetinde modern devletin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm, yalnızca dini ve entelektüel bir mesele değil, aynı zamanda ekonomik ve politik yapıların değişimiyle de doğrudan ilişkilidir. Feodal yapının çözülmesi, ticaretin artması, şehir devletlerinin yükselmesi ve burjuvazinin güç kazanması, Kilise’nin geleneksel otoritesini zayıflatmış ve devletlerin merkezileşmesini desteklemiştir. Bu süreçte Machiavelli gibi düşünürler, devletin varlığını ve yönetim şeklini Kilise’den bağımsız bir şekilde ele almaya başlamışlardır. Machiavelli’nin *virtù* ve *fortuna* kavramları çerçevesinde sunduğu hükümdar anlayışı, modern devletin rasyonel, pragmatik ve gücünü dini otoriteden değil, seküler otoriteden alan bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Bu yeni devlet anlayışı, *raison d’état* (devletin çıkarı) ve *jus gentium* (uluslararası hukuk) kavramları etrafında şekillenen modern uluslararası sistemin temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışma Rönesans’ın, yalnızca sanatsal ve entelektüel bir uyanış değil, aynı zamanda Kilise’nin otoritesinin zayıflaması ve yeni devlet yapılarının ortaya çıkmasıyla şekillenen çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak ele almıştır. Reform hareketleri ve hümanist düşüncenin yükselişi, bireyin kaderini kendi eline almasına yönelik yeni bir siyasal ve felsefi anlayış geliştirmiştir. Modern devletin oluşumu, yalnızca askeri ve siyasi değişimlerle değil, aynı zamanda düşünce ikliminde yaşanan dönüşümlerle de doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede çalışma, Rönesans’ın epistemolojik bir yanlış olup olmadığını tartışarak, pozitivist tarih anlayışının sunduğu doğrusal ilerleme modeline karşı çıkmakta ve Rönesans’ı çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak ele almaktadır. Bhaskar’ın epistemolojik yanlış eleştirisi temelinde, çalışmada bilginin gerçeklik ile karıştırılmaması gerektiği vurgulanmakta ve Rönesans ile birlikte modern devletin ve devletlerarası siyasetin oluşumuna dair üretilen bilginin, gerçekliğin tümünü kapsayamayacağı savunulmaktadır. Rönesans, bir yandan Antik Yunan ve Roma’nın yeniden keşfi ve hümanist düşüncenin yükselişi ile bir entelektüel devrim olarak görülse de, diğer yandan yeni tahakküm biçimlerinin üretildiği ve uluslararası sistemin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Çalışmada ele alındığı gibi, Kilise’nin otoritesinin sarsılması yalnızca dini bir dönüşüm değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasına olanak tanımıştır.

Machiavelli'nin virtù ve fortuna kavramları çerçevesinde geliştirdiği siyasal düşünce, modern dönemde raison d'état (devletin çıkarı) ve jus gentium (uluslararası hukuk) gibi meşruiyet kaynaklarının ortaya çıkışında belirleyici olmuştur. Bu dönüşüm, sadece bireysel rasyonel tercihlerle değil, toplumsal yapıların ve kurumsal ilişkilerin dönüşümüyle şekillenmiştir. Bu kapsamda çalışma, Kilise'nin dönüşümü ile Rönesans'taki düşünsel ve siyasal değişimler arasındaki içsel ilişkileri ele alarak, uluslararası sistemin nasıl şekillendiğini analiz etmektedir. Pozitivist tarih yazımında olduğu gibi uluslararası sistemi değişmez ve verili bir yapı olarak kabul etmek yerine, bu sistemin toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümlerin bir ürünü olarak şekillendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Kilise'nin siyasal otoritesinin çözülmesi ve seküler devlet yapılarının yükselişi, feodal düzenin çözülmesiyle paralel olarak gelişmiş ve yeni bir uluslararası siyaset anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, çalışma, Rönesans'ın modern devletin ve uluslararası sistemin oluşumuna etkisini eleştirel bir perspektiften ele alarak, tarihsel olayları yalnızca görünen yüzeyde değil, onları belirleyen yapısal mekanizmalar ve tarihsel süreçler bağlamında değerlendirmiştir. Rönesans'ın, Batı Avrupa merkezli bir ilerleme anlatısı olarak sunulmasının, gerçekte yaşanan çelişkileri ve yeni tahakküm biçimlerini görünmez hale getirdiği savunulmuştur. Eliot'un "Bu kırıntıları yıkıntılara karşı dayanak yaptım" dizesi üzerinden yapılan yorum, Rönesans'ın yalnızca bir aydınlanma dönemi değil, aynı zamanda tarihsel sürekliliğin, kopuşların ve çelişkilerin bir aradalığını gösteren bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Rönesans'ı ve modern devletin oluşum sürecini, yalnızca yüzeysel gözlemlerle değil, eleştirel gerçekçi bir yaklaşımla derin yapısal dönüşümler çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Çalışmanın devamında Rönesans toplumu bu çerçevede ele alınmaktadır.

5. RÖNESANS TOPLUMU

Pirenne (2005: 214) 14. yüzyıl başlarından itibaren sanayi ve ticaretle yaşanan gelişmelerle birlikte toplumun yapısının tamamen değiştiğini ileri sürer. Üstelik bu yüzyılda yaşanan kıtlık veba gibi toplumsal felaketlere İtalya'daki iç mücadele, Almanya'daki anarşi ve Fransa'yla İngiltere arasındaki Yüzyıl Savaşları gibi siyasi felaketler de eklenince toplumsal özdeşlikler yerini zıtlıklara ve çelişkilere bırakmış ve bu da kırsalda ama daha çok kentlerde (2005: 222) toplumsal huzursuzlukları arttırmıştır. Wolf ise (2019: 148) "feodalizm krizi" olarak da adlandırılan bu direniş ve isyan döneminin 15. yüzyılda Avrupa'nın dışındaki kaynakların sahiplenilmesi yoluyla atlatıldığını belirtir. Söz konusu ticari ve merkantil faaliyetlerin Cenovalı finansörlerin desteğiyle giderek yayılması ve büyümesiyle de mevcut olandan daha ileri bir organizasyona (devlete) gereksinim duyulduğunu öne sürer (2019: 149-157). Başka bir dönüm noktasına da vurguyu 1492 yılına işaret ederek Tilly (1995: 43) yapar. Kolomb'un keşiflerinin Avrupa'daki ekonomi ve yönetim biçimlerinin dönüşmesinde etkili olduğunu savunur. Keşiflerle birlikte barut, top gibi silahların Avrupa'daki savaşlarda kullanılmaya başlaması da Tilly'e göre orduların para ve insan gücüne olan ihtiyacı arttırmış ve bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik dinamikler de yeni devlet (merkezi ve bürokratik) sisteminin şekillenmesini sağlamıştır (1995: 48). Diğer taraftan "toplumsal gelişmenin bütünü göz önüne alındığı takdirde eski evreleri incelerken daha sonrakileri hatırlatmayı gayet anlamlı" gören Elias, (2004: 150-155) tasarruf erkinin tekelleşme sürecinin eklemlenme mekanizması üzerinden devletin "sosyo-oluşumsal yaşam ortamı"nı açıklamaya çalışır.

Çalışma yukarıdaki savların sağlam dayanakları olduğunu kabul etmekle birlikte bu dönüşümde Kilise ve düşünce ikliminin değişiminin de bu süreçte belirleyici ve içsel olduğu katkısını sunmaya çalışmaktadır. Yapının ikiliği kavramından hareketle toplumsal düzenin özellikleri ürettiği pratiklerin hem aracı hem de sonucu olarak düşünüldüğünde bireylerle içsel bir ilişki içinde bulunan yapı; gerek kısıtlayıcı gerekse de imkan yaratıcı ontolojisi nedeniyle bireylerin bellek izlerinin ilmekleri ve toplumsal pratiklerin örneklenmiş motiflerinden müteşekkildir.

Bu bağlamda bireyin bellek izlerinin biçimlenmesinde önemli bir etken olan düşünce iklimiyle toplumsal pratiğin örneklenmiş en belirgin motifi olan Kilise'nin Rönesans toplumunun incelenmesinde ve oluşan yeni toplumsal düzenlerin açıklanmasında belirleyici bir değişken olarak ele alınması gerektiği savunulmaktadır. Bu anlamda Rönesans toplumu bir yapılaşma süreci şeklinde incelendiğinde; normatif kurallar ve anlam kodlamaları düşünce iklimi üzerinden, otoriter ve tahsis edici kaynaklar ise Kilise ve devlet üzerinden analiz edilebilir. (Eken, 2018: 171-172) Zira genellikle literatürde Reform ve Rönesans şeklinde sabitlemeye çalışılan bu yapılar çalışmada Giddens'in kullandığı şekliyle iktidarın kurumsal aracılığını içeren toplumsal sistemlerinin bu dönemde yeniden üretilmiş "tahakküm" biçimleridir. (Giddens, 2008: 17-18) Böyle bakıldığında bu iki kavram Augustine'den Thomas'a ve oradan Luther, Calvin ve Machiavelli'ye kadar uzanan düşünce ikliminde sessizce işleyen tahakkümün kurumsallaşmış birer pratiği olarak görülebilir. Bu nedenle Rönesans toplumuna bu gözle bakıldığında feodal toplumdan çok daha fazla hükmedilen insanlardan oluştuğunu söylemek mümkün olabilir. Bu anlamda bu döneme bakıldığında Kilise'nin otoriter ve tahsis edici kaynaklarının ya da Augustine'nin normatif kuralları ve anlam kodlamalarının kurumsal aracılığından nitelik ve nicelik olarak çok daha gelişkin ve farklılaşmış yeni araçların ortaya çıktığı görülmektedir. Başka bir bakışla bu araçlar Gramsci'nin hegemonyanın oluşumu ve devamı için gerekli gördüğü "zor" ve "rıza'yı sağlayacak "tarihsel blok" (aYalvaç, 2018: 27-28) olarak da ifade edilebilir. Zira Augustine'den başlayarak Thomas'a kadar gelen Kilise içindeki düşünce üretimlerine bakıldığında hemen hepsinde görülen ortak çaba barış için savaşın nasıl meşru gösterileceğinin yollarının aranmasıdır. Bu görüşe göre "barış" ancak Roma'nın yıkılmasıyla ortaya çıkan parçalı iktidarların Kilise gibi Tanrısal bir iktidarla toplumun yönetilmesiyle mümkündür. Ancak özellikle Charlamagne gibi dünyevi bir kralın bu "barış"ı sağlama iddiası ortaya çıkmasıyla birlikte Tanrısal iktidarın da yeterli ölçüde "tahakküm" ve "rıza" üretememesi sorununu ortaya çıkarmış ve "barış" için rasyonel bir iktidar olan "devlet"e toplumun gereksinmesi kaçınılmaz varsayılmıştır. Öte taraftan toprağın ya da paranın birikimi açısından Kilise'nin ve devletin oynadığı düzenleyici rol göz önüne alındığında Kilise'nin feodal düzen içerisinde toprak sahipleriyle yaptığı işbirliğine benzer şekilde Rönesans İtalya'sında devletin de tüccarlarla işbirliğine girdiği görülebilir. Tasarruf erklerinin eklemlenme mekanizması içerisinde gelişen bu sürece modern devletin mevcut yapılanması açısından bakıldığında Orta Çağ'da Tanrı ile kul arasında yeryüzü mutasarrıflığına soyunmuş bir Kilise'nin varlığından söz edilebilir. Bu mekanizma içerisinde Kilise, kendisinin toplum üzerinde düzenleyici bir tek el yetkisine sahip olduğunu iddia etmiş ve bu yetkiyi ödül (endüljans) ve ceza (engizisyon) selahiyeti içerisinde toplumun geniş kesimlerinin rızasıyla kullanabilmiştir. Bu selahiyetin sağlanmasında ve toplumsal rızanın kazanılmasında da üretilen düşünce iklimi, karışıklığı önleyici şekilde toplumsal eylemi yöneten kuralların anlam dünyasının oluşturulmasında kurumsal bir aracılık görevi görmüş ve böylelikle Kilise'nin kaynakların kontrolüne de içeren tahakkümü mümkün hale gelebilmiştir. Rönesans'a gelindiğinde ise feodalizmin krizinin sermaye birikimine sahip finansörler eliyle kıta dışına yayılarak yeni kaynakların toplumun kullanımına sunulmasıyla şekillenen yeni üretim tarzı ve krizin yarattığı çatışmalar bütün tahakküm mekanizmalarının ve tekellerin parçalanmasına yol açmış ve aynı zamanda da bunların yeniden oluşmasına imkan sağlamıştır. Kilise ve toprak sahiplerinin karşılıklı bağımlılığın ürettiği otoriter ve tahsis edici kaynakların "prens"lerle tüccarların ürettiğinin yanında giderek zayıflaması ve bunun yanında anlam dünyasının oluşmuş kurallarının yeni pratiklerle yeniden kodlanması Rönesans toplumunun yeniden üretilen tahakküm mekanizmalarını şekillendirmiştir.

Çalışmanın sınırları içindeki tarihsel sürece bakıldığında Feodal toplumdan Rönesans toplumuna kadar gerek Tanrısal bir iktidar yapısı olan Kilise gerekse rasyonel bir iktidar yapısı olan devletin toplumun kendisine neden ihtiyacı olduğu konusunda görüşler dünyasındaki olguları bir düşünce iklimi üreterek rıza üreten kurumsal araçlar haline dönüştürdüğü görülmektedir. Bu görüşler dünyası bazen kendiliğinden gelişen kıtlık, istilalar, salgınlar gibi olguları içerirken bazen de vasalite, senyörlük, haçlı seferleri, savaşlar, ilk günah gibi inşa edilen olgularla şekillenmektedir.

Rönesans'a gelindiğinde Kilise'nin ve papaların otoritesinin virtù, fortuna ve rasyonel bencillikle ya da hümanist düşüncenin yarattığı yeni bireyle sarsılması buna karşılık bu yeni bireyin yaşamını kafirlerle savaşmak (Haçlı Seferleri) yerine *raison d'etat*'a adanması ya da Luther'in papa yerine Tanrısal bir prensin ya da İncil'in hegemonyasını "pasif itaat"le topluma salık vermesi rıza ya da tahakküm üreten yeni araçların yeniden üretilmesinin farklı yansımalarıdır. Kafirlerle savaşırken ölmenin kutsallığı, devletin bekası için katlanılan zorluklar, doğuştan günahkar insanın arınmak için Kilise'nin yolunda yürümek zorunda kalması ya da "prens"ın diğer insanlarla aynı ahlaki sorumlulukları taşımak zorunda olmaması her ne kadar birbiriyle çelişen ve zıtlık barındıran toplumsal görüngüler gibi gözükse de bunlara iktidarın tahakkümünü oluşturan sistemin dayanakları şeklinde bakıldığında birbirleriyle olan özdeşlikleri fark edilebilmektedir. Benzer çelişki ve özdeşlik ilişkisi devletarasındaki siyasetin olumusunda da kendini göstermektedir.

6. RÖNESANS'TA DEVLET VE DEVLETLERARASI SİYASETİN OLUŞUMU

Max Weber, sosyal gerçekliği sonsuz bir akış şeklinde algılamak (Kalberg, 2017: 163) Braudel ise gerçekliği bu akış içindeki günlük yaşamda kendini dışa vuran eylem biçimleri ve zorunluluklar (Braudel, 2014: 14) üzerinden anlamaya çalışır. Buradan hareketle bireyden topluma, toplumdan devlete ve devletten devletlerarası sisteme doğru uzanan tümevarımsal bir incelemede yapıyla özne arasında tek bir nedensellik ya da belirlenim ilişkisi kurmaktan ziyade bunlar arasındaki etkileşimlere bakarak aralarındaki içsel ilişkileri ortaya koyma amacına yönelik bir yaklaşımın benimsenmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Çalışmanın kuramsal temelini oluşturan bu düşünce Rönesans'taki devletlerarasındaki siyasetin oluşumuyla Kilise'nin toplumla olan ve Batı'nın diğerleriyle olan ilişkisinin ortaya konmasını kolaylaştırmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında; Feodalizmin çözülmesi, yalnızca bireysel yöneticilerin politikalarıyla değil, ekonomik üretim biçimindeki dönüşümlerle birlikte ele alınmaktadır. Böyle bakıldığında, uluslararası sistemin oluşumu, yalnızca devletler arasındaki güç mücadelesine indirgenmemekte bunun yanında kapitalizmin yükselişi, reform hareketleri ve burjuvazinin güç kazanmasıyla da ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda Rönesans düşüncesi ve devlet teorileri, Kilise'nin çözülmesiyle birebir bağlantılı olduğu kadar, toplumsal sınıfların güç dengeleri içinde konumlanmasıyla da ilişkili hale gelmektedir. Bu bağlamda eleştirel realizm, devletlerarası siyaseti durağan ve verili bir yapı olarak değil, içsel ilişkiler içinde sürekli dönüşen ve yeniden üretilen bir süreç olarak ele alır. Böylece, tarihsel olayları analiz ederken yüzeysel görüngülerin ötesine geçerek olayların arkasındaki derin yapısal mekanizmaları anlamaya odaklanmaktadır. Zira devlet oluşumuyla devletlerarasındaki siyasetin oluşumunun birbirinden ayrı ele alınamayacağını iddia eden bu çalışmada "devlet" de diğer analiz düzeyleri gibi bütün sosyal görüngülerin birlikte cereyan ettiği karmaşık ve sonsuz akış içerisindeki gerçekliğin bir parçasıdır. Bu nedenle bu parçayı incelerken onu bireyin anlamlı eylemleriyle kalıplaşmış sosyolojik konumlar ve düzenlerden bağımsız düşünmek mümkün gözükmemektedir.

Feodal toplumun kalıplaşmış (kurumsal) yapılarının çözülmeye başladığı ve kapitalizmin doğum sancılarının sıklaştığı Rönesans'ta, Kilise düzeninin parçalanmasıyla 15.yüzyıl sonlarında İtalya'da giderek egemen hale gelen şehir devletleri (Venedik, Floransa, Papalık, Milan ve Napoli) birbirleriyle ve İspanya, Fransa gibi devletlerle giriştikleri düzenli etkileşimler sonucunda devletlerarası siyasetin temel dinamikleri ya da kalıplaşmış eylem biçimleri şekillenmeye başlamıştır. Guicciardini'nin Lorenzo de Medici yönetimindeki Floransa üzerinden güç dengesi mekanizmasıyla açıkladığı; savaşlar, ittifaklar ve diplomasinin karmaşıklığı içinde kendi kendine şekillenen bu sistem (Akt. Knutsen, 2015: 75) ampirik olarak dönemin somut özelliklerini yansıtan eksiksiz bir tasvir olarak görülmesi de (Knutsen, 2015: 76) gerçekliğe dair bir yakınsama oluşturmaları bu çalışma açısından dikkate değer görülmektedir.

Bu yakınsamanın modern siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe çelişki oluşturacak şekilde tezahürlerine bakıldığında “devlet” kendi toplumu için kutsal, adalet dağıtan, koruyucu ve düzenleyiciyken diğerleri (toplumlar ya da devletler) için güç mücadelesi verilecek anarşi yaratan kötücül bir unsur haline gelmektedir. (Akt. Eken, 2018: 165) Böyle bakıldığında Kilise’nin ve devletin kendisi dışındakilere dair bakışının belirli bir özdeşlik oluşturduğu söylenebilir. Haçlı Seferleri’nin temel motivasyonuna bakıldığında görülen “kafir tehdidi” algısının yeniden üretilerek devlette “anarşi tehdidi” şeklinde tezahür ettiği iddia edilebilir. Zira Guicciardini’nin güç dengesi ilkesine Patristik ya da Skolastik düşünce içinde değil de Antikite’de (Thucydides-Peleponnes Savaşları) dayanak bulması olmakta olanın değişmekte olduğuna dair bir kanıtken aynı zamanda olması istenenin de benzer bir tahakküm mekanizması için farklılaştırılmış rıza üretme çabasının tahayyülünü ortaya koymaktadır. Bu anlamda Machiavelli’ye bakıldığında da Guicciardini’yle benzer şekilde Orta Çağ düşüncesinden kendisini tamamiyle ayırıştırma çabası içerisinde olduğu görülür. Siyasal birliğini sağlamış bir Hıristiyanlık tahayyülünden belirgin bir sapma gösteren Machiavelli, yöneticilerin siyasal çıkarları üzerine odaklanarak Tanrısal tahakkümden devlete geçiş için gerekli zemini inşa etme koşulları üzerine kafa yormuş ve olması istenen “Hükümdar”ın yasası çerçevesinde açıklamıştır. Her iki düşünürün birleştiği bir başka nokta da devletin güvenliğinin diğerlerinin zayıflığına bağlı olması ve devleti yönetenlerin ahlaki sorumluluklar konusunda belirli ayrıcalıklarının olduğu varsayımdır. (Knutsen, 2015: 77-79) Bu bağlamda ele alındığında Rönesans devletinin ve devletlerarası siyasetinin oluşumun birbirinden ayrı ele alınamayacağı zira “devlet”in kendi tasavvuru içinde bir öteki olarak diğerlerini içerdiği, bunun da Kilise tahakkümünün yarattığı patika bağımlılıkları içerisinde anlaşılabilirliği ve her iki iktidar yapısının da inşa sürecinde düşünce ikliminin içsel bir etki unsuru olduğu görülmektedir. Bu patika bağımlılığı daha sonraki aşamalarda da uluslararası ilişkiler disipliniyi şekillendiren düşünce ikliminin Batı merkezli işleyiş biçiminde de kendini göstermektedir.

Düşünce iklimi bağlamında Rönesans’ta ortaya çıkan başka bir kavram da “özgürlük”tür. Kentin siyasal bağımsızlığıyla bireyin siyasal yaşama katılımı arasındaki gerilimlerle şekillenmiş olan bu kavramın Freisingli Otto’nun 12.yüzyıl ortalarından itibaren İtalya’da feodalitenin çözüldüğünü ve kentin otoritesiyle şekillenen bir siyasal ve toplumsal hayatın geliştiğini ifade etmesiyle oluşmaya başladığı iddia edilmektedir. Seçimle işbaşına gelen konsüllerin yönettiği bu kentler, bağımsızlıkları için imparatorun iktidar iddiasına karşı mücadele etmiş ve bu mücadele özellikle 14.yüzyıl Floransa’sında kentte yaşayanların ortak çıkarları doğrultusunda şekillenen bir tür “ortaklık bilinci”ne dönüşmüştür. (Ağaoğulları ve Köker, 2013: 161-163) Özgürlüğün ortaklık bilince doğru evrildiği bu süreç zamanla insanlığın mekansal egemen devletler şeklindeki teşekkülünü meydana getirmiş ve bu da bireyin yükümlülüğünün ortak insanlık bilinci (inaç, etnik kimlik ve ulus aidiyetinin koşullanmalarının ötesinde) yerine egemen devletlere olmasını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla böyle düşünüldüğünde bireyin Orta Çağ’da Tanrı’ya ya da Kilise’ye olan yükümlülüğü Rönesansla birlikte başka bir egemen güce (devlet) geçmiştir. Nasılki Kilise kafirleri dışlayan bir yaşam tasavvuru içinde olduysa ve “günahkar” birey de buna rıza gösterir şekilde bu yaşamı sürdürmüşse Rönesans’ın “rasyonel” bireyi de kentin ya da devletin sınırları içinde kalan bir ahlaki, felsefi ve sonra hukuki sorumluluklara razı olarak yaşamını sürdürmüştür.

Çalışma Rönesans’taki devlet ve devletlerarası siyasetin oluşumunun düşünce ikliminde yaşanan bu dönüşümden ayrı bir şekilde ele alınması mümkün görmemektedir. Zira bugüne bakıldığında gerek kurumsal gerekse de kuramsal açıdan benzer araçların toplumsal yaşamı şekillendirmeye devam ettiği görülmektedir. Özellikle metodolojik ulusçuluk temelinde içerisi (domestic) ve dışı (diplomacy) şeklindeki bir ikilik üzerinden meşrulaştırılan pek çok devlet eylemi tarihsel süreç içerisinde de konumlanma noktasına göre Augustine’nin, Aquinas’ın, Machiavelli’nin ya da Luther gibi düşünürlerin savundukları fikirler yoluyla kimi zaman Papa, kimi zaman imparator, kimi zaman da bir prensin yapıp ettiklerinden razı olunması gerektiği salık verilerek yapılmıştır.

Bu anlamda Rönesans'ın, değişimin ampirik kanıtları için sunduğu somut verilerin, toplumları ezelden ebede ulus-devlet toplumlarıymışçasına devlet ya da hükümet odaklı bir yaklaşımla incelenmesinin değişimin içsel ilişkilerinin anlaşılmasından çok yeniden üretilen tahakküm mekanizmalarının meşrulaştırılmasına hizmet edeceği düşünülmektedir. Böyle bakıldığında Rönesans'taki devlet ve devletlerarası siyasetin nasıl da ortaya çıkan ampirik kanıtlardan hareketle (uzak mesafeli ticarete yaşanan değişiklikler, haraççı prensliklerin siyasi ve askeri birlik kuracak nitelikteki birleşmeleri, savaşı hükümdarlarla tüccarların işbirliği neticesindeki yayılmacı devletlerin ortaya çıkışı vb.) yeniden üretilen düşünce iklimiyle Orta Çağ'daki kurumsal araçlarla benzer şekilde oluştuğu daha iyi anlaşılabilir. Aksi halde Rönesans hümanistleri gibi olmakta olanı (devlet) görmezden gelerek, görmeyerek ya da gizleyerek, Tanrı'yla, doğayla ya da imanla desteklenen akılla sınırlanan insan yaşamının, bireyin özgür iradesinin gücüyle kendi kaderini kendisi çizerek, sürdürülebileceğini kabul etmek gerekir. Aynı zamanda devletin insanlığa karşı yükümlülükleri yerine ortaklık (ulus) bilincine ait yükümlülüklerini yerine getirmesini özgürleşmek için yeterli görmek ve hegemonun hem içeride hem de dışarıda sınırları belirlemesine razı olmak gerekmektedir. Rönesans'taki devlet ve devletlerarası siyasetin oluşumuna çalışmanın çerçevesinden bakıldığında bu dönemin incelemesinin ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin bakışıyla sistemin anarşik yapısının iç/dış ikiliği üzerinden ele alınarak verili olarak kabul edilemeyeceği, toplumların tarihsel süreç içerisinde hangi tahakküm mekanizmaları, tasarruf erkleri, tekeller ya da iktidar yapılanmaları üzerinden hangi araçlarla kontrol edildiğinin incelenmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu sav doğrultusunda Rönesans'ta devlet ve devletlerarası siyasetin oluşumuna normatif kurallar ve anlam kodlamalarıyla otoriter ve tahsis edici kaynaklara Kilise ve düşünce iklimi üzerinden bakıldığında “yeniden doğuş”un toplumu unutkanlık uykusundan uyandıracak saf aydınlığa erdirmekten ziyade toplumu yeniden uyutmanın yeni araçlarının geliştirildiği verimli bir üretim süreci olarak görmek de mümkündür.

Rönesans, genellikle bir sanat ve düşünce devrimi olarak yüceltilse de, eleştirel gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, onun yalnızca yüzeyde gerçekleşen entelektüel dönüşümlerden ibaret olmadığı, aynı zamanda yapısal bir devrim olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde bilgide, inançta ve estetikte görülen değişimler, toplumun geçişli bilgi düzeyinde meydana gelen dönüşümlere neden olmuştur. İnsanlar tarafından üretilen ve tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde yorumlanan bu bilgiler aynı zamanda; Rönesans'ı mümkün kılan ve ona yön veren temel unsurlar, geçişsiz bilgi düzeyinde işleyen derin yapısal dönüşümlerle birlikte şekillenmişlerdir. Bu anlamda ekonomik ve siyasal sistemlerdeki değişimler, Kilise ve devlet arasındaki güç ilişkilerinin yeniden tanımlanması, sınıfsal yapıların dönüşümü ve yeni tahakküm mekanizmalarının inşası gibi yapısal dönüşümler aynı zamanda geçişli bilgi düzeyindeki dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Roy Bhaskar'ın eleştirel gerçekçilik anlayışı, epistemolojik yanılgıyı aşarak, tarihsel süreçleri yalnızca gözlemlenen olaylar ve bireylerin eylemleri düzeyinde ele almanın yetersiz olduğunu ortaya koyar. Epistemolojik yanılgı, bilgiyi (epistemoloji) gerçeklikle (ontoloji) özdeşleştirme hatasıdır ve bu durum ana akım tarih yazımında sıkça tekrarlanmaktadır. Bu bağlamda Rönesans, yalnızca bireysel dehaların -Leonardo da Vinci, Machiavelli, Luther gibi isimlerin- eserleri veya düşünceleri üzerinden okunamaz; aksine, bu düşüncelerin ortaya çıkmasını mümkün kılan katmanlı ontoloji düzleminde işleyen ekonomik, siyasal ve toplumsal mekanizmalar incelenmelidir. Ampirik düzeyde görülen sanatsal ve entelektüel atılımlar, gerçekte daha derin tarihsel yapıların ve üretici mekanizmaların bir yansımasıdır. Bu bakımdan, Rönesans'ın modern devletin ve uluslararası sistemin temellerini attığı görüşü, eleştirel gerçekçi bir çerçevede yeniden değerlendirilmelidir. Feodalizmin çözülmesi, kapitalizmin yükselişi ve Kilise'nin otoritesinin sarsılması gibi unsurlar, Rönesans toplumunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Ancak ana akım tarih anlatıları, genellikle bu süreçleri bireylerin iradi eylemleri veya entelektüel değişimler üzerinden ele alarak epistemolojik bir yanılgıya düşmektedir. Oysa Bhaskar'ın transandantal gerçekçilik anlayışı, görünür olguların ardındaki üretici mekanizmaları incelemenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Rönesans'ın devlet ve devletlerarası siyasetin oluşumuna etkisi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Orta Çağ'da Kilise'nin dinsel ve siyasal otoritesi toplumu yönlendiren temel güçken, Rönesans'la birlikte Kilise'nin bu otoritesinin zayıflaması, sekülerleşmenin ve modern devletin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Ancak bu dönüşüm, basit bir “ilerleme” anlatısıyla açıklanamaz. Machiavelli'nin Hükümdar eserinde dile getirdiği siyasal rasyonalite, yalnızca düşünsel bir devrim değil, aynı zamanda yeni bir egemenlik biçiminin ifadesidir. Egemenliğin dünyevi prensler eliyle rasyonel yönetim ilkelerine dayandırılması, Kilise'nin otoritesinin parçalanmasıyla birlikte yeni bir tahakküm biçimi yaratmıştır. Böylece, Rönesans'ta bireycilik ve özgürlük idealleri yükselirken, aynı zamanda merkezîyetçi ulus-devletlerin ve otoriter yönetimlerin doğuşuna da tanıklık edilmiştir. Eleştirel gerçekçilik perspektifinden bakıldığında, Rönesans'ın yalnızca bir “yeniden doğuş” değil, toplumu yeni tahakküm araçlarıyla yeniden yapılandıran bir üretim süreci olduğu söylenebilir. Düşünce ikliminin dönüşümü, toplumsal hiyerarşilerin ve otorite mekanizmalarının yeniden şekillendirilmesiyle iç içe geçmiş ve yeni egemenlik biçimleri inşa edilmiştir. Rönesans hümanizmi, bireyin akıl ve özgürlük potansiyelini yüceltirken, aynı zamanda bireyi yeni siyasal ve ekonomik sistemlerin içine entegre etmenin bir aracı haline de gelmiştir. Bu süreçte Kilise'nin otoritesinin yerine geçen seküler devlet, bir yandan bireysel özgürlük alanlarını genişletirken, diğer yandan egemenliğini pekiştiren yeni siyasal yapılar oluşturmuştur. Sonuç olarak, eleştirel gerçekçilik perspektifi, Rönesans'ı hem bir kültürel dönüşüm hem de bir toplumsal yeniden yapılanma olarak ele almayı mümkün kılarak; görünürdeki entelektüel uyanışın ardında yatan sınıf mücadeleleri, ekonomik değişimler ve kurumsal dönüşümler dikkate alındığında, modern devletin ve uluslararası sistemin kökeni daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu da, Rönesans'ın yalnızca sanat ve düşünce alanındaki ilerlemelerle değil, aynı zamanda siyasal ve ekonomik yapılar arasındaki içsel ilişkilerle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

7. SONUÇ

Bu çalışma, modern devletin ve devletlerarası siyasetin oluşum sürecini eleştirel realizm perspektifinden ele alarak, Rönesans'ın yalnızca bir aydınlanma dönemi değil, aynı zamanda yeni tahakküm biçimlerinin üretildiği bir süreç olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde, Kilise'nin evrensellik iddiasının nasıl bir dönüşüme uğradığını ve ürettiği düşünce iklimi aracılığıyla toplumu nasıl şekillendirdiğini inceleyen çalışma, feodalizmin çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan siyasal ve kurumsal dönüşümlerin içsel ilişkilerine odaklanmıştır. Devletin ve uluslararası sistemin eş zamanlı olarak nasıl şekillendiğini analiz eden bu çalışma, tarihsel gelişimi durağan yapılar üzerinden değil, iç çelişkiler ve diyalektik dönüşümler çerçevesinde ele almıştır. Bu bağlamda çalışma, Petrarca'nın “saf aydınlığın yeniden doğuşu” olarak betimlediği ilerlemeci tarih anlayışı ile T.S. Eliot'un “Bu kırıntıları yıkıntılarıma karşı dayanak yaptım” dizelerinin sunduğu parçalanma ve yeniden inşa sürecini diyalektik bir çerçevede değerlendirmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu üzere, Rönesans yalnızca entelektüel bir canlanma ve bireysel özgürleşme dönemi değil, aynı zamanda eskinin çöküşü ve yeni tahakküm biçimlerinin inşasıyla iç içe geçmiş bir dönüşüm sürecidir. Petrarca'nın dizeleri, geçmişin idealleştirilmesiyle entelektüel canlanma arasında kurulan ilerlemeci bir tarih anlatısını temsil ederken, Eliot'un dizeleri bu sürecin aynı zamanda bir yıkım, parçalanma ve belirsizlikler yarattığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın sunduğu bu diyalektik analiz, gerçek alanla fiili ve ampirik alanda üretilen bilgi arasında bir ayrım olduğunu ve bu bilgi türlerinin her birinin gerçekliğin farklı parçalarını yansıttığını göstermiştir. Rönesans'ın yarattığı yeni devlet sistemleri, yalnızca geçmişin yeniden canlandırılması değil, aynı zamanda modern devlet anlayışının ortaya çıkmasına yol açan bir yeniden yapılanma süreci olarak ele alınmalıdır. Kilise'nin siyasal otoritesinin ve evrensellik iddiasının zaman içinde aşınmasının yalnızca içsel bir dönüşüm olmadığı, aynı zamanda toplumsal yapıların, ekonomik dinamiklerin ve siyasal gelişmelerin etkisiyle hız kazandığı gösterilmiştir.

Augustine'den Aquinas'a, Aquinas'tan Machiavelli'ye kadar siyasal düşüncenin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini analiz eden çalışma, bu dönüşümün yalnızca entelektüel bir evrim değil, aynı zamanda devletin içsel ilişkileri ve uluslararası sistemin oluşumu ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda çalışma, Augustine'den Aquinas'a uzanan düşünce ikliminin tarihsel süreç içerisinde değişen koşullara uygun şekilde nasıl yeni normatif kurallar ve anlam kodlamaları ürettiğini incelemiştir; bu sürecin "ilk günah" kavramından "doğa yasası" kavramına evrilişiyle birlikte Kilise'nin otoritesini nasıl yeniden ürettiğini tartışmıştır. Haçlı Seferleri bağlamında Kilise'nin müminler/kâfirler ikiliği üzerinden güvenlik ve güven duygusunu temel alarak "meşru savaş" düşüncesini nasıl kurumsallaştırdığı ve bu stratejiyi siyasal otoritesini pekiştirmek için nasıl kullandığı gösterilmiştir. Bu ikili yapı üzerine inşa edilen meşruiyet anlayışının, Rönesans'ta ortaya çıkan yeni siyasal oluşumlarla nasıl bir süreklilik ilişkisi içinde olduğu tartışılmış ve bu bağlamın modern devletin temellerine nasıl zemin hazırladığı ele alınmıştır.

Bu bulgular, literatüre Rönesans'ın devlet ve uluslararası sistem üzerindeki etkilerini eleştirel ve diyalektik bir çerçevede ele alan yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Ayrıca, modern devletin oluşum sürecinde düşünce ikliminin ve tarihsel krizlerin belirleyici rolünü inceleyen gelecekteki araştırmalara yeni bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu doğrultuda ilerleyen çalışmalar, Rönesans'ın yalnızca Batı merkezli bir yeniden doğuş anlatısı mı yoksa küresel bir dönüşüm süreci mi olduğu üzerine yoğunlaşabilir; ayrıca, iktidar mekanizmalarının sekülerleşme sürecinde nasıl yeniden üretildiğini inceleyerek modern devletin ve uluslararası sistemin temellerine dair yeni yorumlar geliştirebilir. Sonuç olarak, bu çalışma, Rönesans'ın yalnızca entelektüel ve sanatsal bir yeniden doğuş olarak değil, aynı zamanda kurumsal, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin eş zamanlı olarak gerçekleştiği bir dönem olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Eleştirel realizm perspektifinden bakıldığında, devletin ve uluslararası sistemin oluşumu, yalnızca güç mücadelesi veya ekonomik dönüşümlerle açıklanamaz; aksine bu süreçlerin arkasındaki derin yapıları, tarihsel mekanizmaları ve düşünce iklimlerini göz önünde bulundurmak gereklidir. Bhaskar'ın katmanlı ontoloji anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, devlet ve uluslararası sistemin doğuşu yalnızca ampirik düzeyde gözlemlenen savaşlar, diplomatik ittifaklar veya ekonomik krizlerin sonucu olarak değil, aynı zamanda fiili ve gerçek alan düzeyinde işleyen daha derin mekanizmaların bir ürünü olarak anlaşılmalıdır. Örneğin, Rönesans döneminde feodalizmin çözülmesi ve Kilise'nin otoritesinin aşınması, yalnızca monarşiler arasındaki mücadelelerle değil, aynı zamanda sekülerleşme sürecinin hız kazanması, ticari burjuvazinin yükselişi ve devletin kurumsal kapasitesini artıran bürokratik yapıların gelişimi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu çerçevede, modern devletin inşasında yalnızca savaşların ve ekonomik yeniden yapılanmaların değil, aynı zamanda hukuk, ideoloji ve meşruiyet süreçlerinin nasıl şekillendiği de dikkate alınmalıdır. Augustine'den Machiavelli'ye, Bodin'den Hobbes'a kadar uzanan siyaset düşüncesi, devletin meşruiyetini ilahi otoriteden bağımsızlaştırarak seküler bir rasyonalite çerçevesinde yeniden inşa etmiş, bu da devletlerarası ilişkilerin din merkezli bir anlayıştan çıkarak güç dengesi ve ulusal çıkar ekseninde şekillenmesine yol açmıştır. Eleştirel gerçekçi analiz, bu süreci yalnızca yüzeyde görünen politika değişiklikleri üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, üretim biçimleri, sınıf ilişkileri ve entelektüel dönüşümler arasındaki içsel bağlantıları ortaya koyarak anlamlandırır. Dolayısıyla, devletin ve uluslararası sistemin oluşumu, tarihsel süreçte gelişen çok katmanlı bir dönüşüm olarak değerlendirilmelidir; bu dönüşüm, yalnızca savaşlarla veya ekonomik rekabetle değil, aynı zamanda insan zihninin, sosyal kurumların ve kolektif kimliklerin dönüşümüyle de şekillenmiştir.

KAYNAKLAR

Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (1991). İmparatorluktan Tanrı-Devlete. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2013). Tanrı Devletinden Kral-Devlete. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Amelina, A., Faist, T., Schiller, N. G. & Nergiz, D. D. (2012). "Methodological Predicaments of Cross-Border Studies". *Beyond Methodological Nationalism* (s. 1-22) içinde. New York: Routledge.
- Anderson, P. (2017). *Antikiteden Feodalizme Geçişler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraktar, M. (1996). "Dâvûd-ı Kayseri". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (IX):32-35, İstanbul.
- Benton, T. & Craib, I. (2018). *Sosyal Bilim Felsefesi* (Ü. Tatlıcan & B. Binay, çev.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bhaskar, R. (1975/1978). *A Realist Theory of Science*. Hassocks: Harvester Press.
- Bhaskar, R. (1979/1998). *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. London: Routledge.
- Bhaskar, R. (1989). *Reclaiming Reality: A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*. London: Verso.
- Bhaskar, R. & Callinicos, A. (2003). "Marxism and Critical Realism: A Debate". *Journal of Critical Realism*, 1(1), 100.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum* (M. A. Kılıçbay, çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Braudel, F. (2014). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Collier, A. (1994). *Critical Realism: An Introduction to Roy Bhaskar's Philosophy*. London: Verso.
- Eken, E. (2018). "Modern Devlet Sisteminin Ortaya Çıkışı, Egemenlik ve Şiddet". *Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler* (s. 159-180) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.
- Elias, N. (2004). *Uygarlık Süreci Cilt 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elton, G. R. (2012). *Reformasyon Avrupası 1517-1559*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Giddens, A. (2008). *Ulus-Devlet ve Şiddet*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalberg, S. (2017). *Max Weber'in Karşılaştırmalı-Tarihsel Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Knutsen, T. L. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi* (M. Özay, çev.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Kuhn, T. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morrisson, C. (2005). *Haçlılar*. Ankara: Dost Yayınları.
- Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pocock, J. (2010). "Kendi Tarihleri İçinde Bazı Avrupalar". A. Pagden (ed.), *Avrupa Fikri* (s. 70-88) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tilly, C. (1989). *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation.
- Tilly, C. (1995). *Avrupa'da Devrimler*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Ülman, B., Balta-Peker, E. & Ağcan, M. A. (2011). "Uluslararası Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları". *Uluslararası İlişkiler*, 8(30), 15-41.
- Wolf, E. R. (2019). *Avrupa ve Tarihsiz Halklar* (H. Çalışkan, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalvaç, F. (2010). "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(24), 3-32.
- Yalvaç, F. (2018). "Giriş". *Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler* (s. 1-7) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.